

AZ 1664-IK ÉVI MURA-RÁBA MELLÉKI HADJÁRAT ÉS A SZT.-GOTTHÁRDI CSATA.

MÁSODIK ÉS BEFEJEZŐ KÖZLEMÉNY.

Két rajz melléklettel.

II.

HADMŰVELETEK ZRÍNYIVÁR ELESTÉTŐL A SZT.-GOTTHÁRDI CSATÁIG.

Zrínyivár elestével Zrínyi Miklósnak nem volt többé mit keresnie Montecuccoli táborában.

Még egy reménye volt! Ha fölmegy Bécsbe és a dolgok állását a királynak előadja, lehetetlen, hogy a király neki igazságot ne szolgáltatasson. Nem kívánja a fővezérletet, melyet hogy magyarra bízni nem akarnak, az iránt most már többé kétsége nem lehetett; csak egy önálló hadtest parancsnokságát kívánja, melylyel a főserreggel azonos célra ugyan, de önállólag működik. Kész híven támogatni halálos ellenségét, megelégszik alárendelt helyzetével, csak a magyar nemzet ügye nyerjen általa. Míg a főserreg a török haddal szembe száll, ő vitéz magyar-horvát hadtestével a nagyvezír seregének oldala és háta ellen működik; elősegíti a főserreg hadműveleteit, győzelem esetén átveszi a török megsemmisítését, vereség esetén fődözi a keresztény hadak visszavonulását. Mint a megelőző hadjáratban megmutatta, megmutatja ismét, hogy egy számra csekély hadtesttel is dicsőséget lehet aratni, ha az egy lánglelkű, tevékeny és vállalkozó vezér kezeibe adatik. Nem lehetetlen, hogy Zrínyi arra is gondolt, miszerint egy merész had-

művelettel a fővezért a csata elfogadására *kényszeríti*,¹⁾ vagy — ha a főereg által cserben hagyatnék, mi a fennforgó viszonyok közt kizárva egyáltalán nem volt — a csatatéren az általa annyiszor óhajtott dicső halált keresi.

De milderre a dolog nem került. Bécsbe érve, csakhamar látta, hogy az udvarnál már Montecuccoli pártja uralkodik. Zrínyi-vár elvesztése nem hogy megbotránkozttatta volna a királyt, de sőt, mint Montecuccoli előre meghatározott tervének egyik mozzanata, mely ezenkívül még egy eddig sok bajt okozott diplomátiai akadályt is megszüntetett, meglelégedéssel fogadtatott.

Volt-e Zrínyi a királynál kihallgatáson, vagy nem, az nem bizonyos; de bizonyos, hogy Bécsből rövid napok múlva távozott, s szíve csordúltig telve levén keserűséggel, csáktornyai magányába vonúlt.

Még bécsi útja előtt találkozott Zrínyi *Badeni Lipót* örgróffal, a fősergehez csatlakozandó birodalmi hadsereg vezérével, ki őt július 8-án *Waldeck* altábornagy kíséretében Csáktornyán fölkereste s tőle a hadjárat folytatására nézve tanácsokat kért. Zrínyi a hadműveletekre vonatkozó nézeteit kifejtette ugyan az örgróf előtt,²⁾ de azokra befo'yást gyakorolni többé nem akarván, az örgróft Montecuccolihoz utasította. Jellemző, hogy a magyar vezérek, *Nádasdy* és *Batthány*, kik eddig Zrínyi parancsnoksága alatt állottak, már sokkal előbb saját elhatározásukból odahagyták Zrínyit és a parancsokat kizárólag Montecuccolitól fogadták el. *Zrínyi Péter*, Miklós testvére, szintén a császári táborban maradt ugyan, de Miklós egyenes kívánságára. Ha már ő távozni kénytelen, legyen ott valaki, a ki a magyar érdekeket őszintén képviseli.

Zrínyi Miklós kardot többé nem rántott s a hadjárat további folyamában részt nem vett; diplomátiai tevékenységével is csak a szt.-gotthárdi csata, illetőleg a vasvári béke megkötése után találkozunk ismét.

¹⁾ Montecuccoli gróf Waldeckről állítja, hogy a törököt Szt.-Gotthárdnál a Rábán átbocsátva, őt a csata elfogadására nézve kényszerhelyzetbe hozta. Lásd később.

²⁾ Zrínyi e hadműveleti tervével később még foglalkozunk.

Zrinyivár rohammal történt bevétele után a nagyvezír természetes törekvése az volt, hogy a nyert előnyt kiaknázva a Murán átkeljen és a császári sereget muraközi táborában közvetlenül megtámadja.

E műveletet heves ágyúzással vezette be, melyben mindazon lövegek résztvettek, melyek eddig az ostromnál voltak fölhasználva. De a császári csapatok minden kísérletet sikeresen utasítottak vissza s az átkelés sem a roham után közvetlenül, sem a következő napokon nem sikerült.

A magaslaton elhelyezett török ütegek hatásos tüze azonban, mely a síkon levő és nagyobbára földözetlen császári tábornagy mértékben veszélyeztette, Montecuccolit sürgős védő rendszabályokra kényszerítette.

Ezek első sorban sülyesztett földözékek előállításából álltak, melyekben a csapatok az ágyútűz ellen oltalmat találtak, azután pedig a Mura folyóval párhuzamosan egy második védővonal készítésében.¹⁾ Sem Montecuccoli, sem a többi források nem mondják ugyan, de az adott viszonyok közt több mint valószínű, hogy Zrinyivár eleste után az *egész* császári sereg e második védővonal mögé vonult, s a Mura melletti első vonalban csak a megfigyelő őrsök és készültségek hagytak meg.

Ezen, Légrád melletti, második védőállás jobb oldalát s a Dráva-hídat Zrinyi Péter csapatai földözték.

A törökök azon kísérletei, hogy a Murán átkeljenek, július 5-éig tartottak s ez idő alatt a tüzelés mindkét részen alig szünetelt. Ekkor azonban a Mura a már három nap óta tartó esőzés folytán annyira megdagadt, hogy a törökök a kísérletezéssel fölhagyni kényszerültek.

Július 7-én történt Zrinyivár léggeröpítése, még pedig *ugyan* azon két akna segítségével, melyeket az erőd alatt Montecuccoli helyezett el.

A következő napokban a törökök előbb a nehéz, majd a könnyű lövegeket vitték el s végre maga a főszereg is, *július 12-én*,

¹⁾ E második védővonal ama kis patak mentén készült, mely a Zrinyi-szigetet dél felől határolta s Montecuccolinak az első közleményhez csatolt vázlatán J. betűvel van megjelölve.

elindult Kanizsára, egy erős — gyalogságból és lovasságból álló — utóvédet hagyván maga után.

Montecuccoli az ő emlékirataiban ¹⁾ nagy meglepéssel mondja el, hogy az erőd a törökök által mikép rombolta-tott szét s mivel a vár jelentéktelenségére vonatkozó eddigi érveit még elégtelennek tartja, e körülményt a török által is igazolni akarja; a mód azonban, melylyel ezt teszi, a finom műveltségű tábornagy részéről valóban ép oly meglepő, mint visszaszító.

Emlékirataiban ugyanis szóról-szóra ez áll: ²⁾ «A pasa, ki az erődöt a nagyvezír parancsából megszemlélte, azt jelenté, hogy az mit sem ér, s hogy megvetésének kifejezést adjon, *a közepébe csinált valamit, a mit illemből el nem mondhatok*». Nem tudjuk első pillanatban, kinek a neveletlensége nagyobb, a török pasáé-e, aki a dolgot csinálta — ha csinálta? vagy a gróf tábornagyé, ki ezt a komoly munkájában érvelésképen elmondja? Végre is, még meg kellett volna kérdezni a pasát, hogy e megvetést jelző műveletet valóban a várra értette-e?

Még július 9-én, tehát a törökök elvonulása előtt, megérkezett a légrádi császári táborba *Badeni Lipót* örgróf tábornagy, a birodalmi sereg parancsnoka, tudatván a fővezérrel, hogy lovassága nyomban követi, gyalogsága ellenben — további parancs vételéig — Radkersburgnál megállapodott.

Midőn a fővezérlet a törökök készülődéseit látta, július 10-én hadi tanácsot hívott egybe, melyen már *Badeni Lipót* örgróf is részt vett.³⁾

A hadi tanácsban maga Montecuccoli előadta, hogy Kanizsa ostroma az elégtelen erők miatt nem sikerült, hogy az ellenség bevette Zrínyivárt s a szigetet is ismételten megtámadta, de hogy most már a seregek gyülekezőben levén, valamely főművelet

¹⁾ Montecuccoli, *Comentarii*; lib. III. cap. 4.

²⁾ Montecuccoli i. h.

³⁾ Die Feldzüge Montecuccolis gegen die Türken, von 1661 bis 1664. Nach Montecuccolis Handschriften und anderen oesterreichischen Originalquellen. Feldzug von 1664. Oest. Militär-Zeitung. 1828. II. kötet, 130—131. l.

kell hogy elhatározassék. Nevezetesen: mit kell tenni, ha az ellenség itt a Muravonal előtt állva marad? mit akkor, ha a török a Duna felé vonúl és Kis-Komáromot és más helyeket elfoglal?

A hosszadalmas tanácskozásban négy vélemény nyert kifejezést: ¹⁾ Támadás a Murán át az ellenség jobb oldalába; támadás a Dráván át; bevárása az ellenség támadásának a szigeten és végre elvonulás nyugot felé, hogy előbb az egyesülés végbemenjen, a mikor azután a további eljárás az ellenség magatartásától tétetik függővé.

Mondanunk sem kell, hogy az utóbbi eljárás vált határozattá, és ezúttal valóban ez volt a leghelyesebb — bár a terv némi módosítást igényelt volna.

Ha a támadás eszméjét a hadi tanács elvetette június 26-án, amikor a viszonyok kedvezőbbek voltak, nem lett volna helyes annak fölvétele most, midőn a török Zrinyivárnak a császári sereg szeméi előtt történt bevétele által erkölcsileg gyarapodott, a császári sereg pedig Zrínyi Miklósnak és népeinek távozása által megfogyott; a támadás bevárása a szigeten még kevésbbe volt ajánlatos, mert ha a török még a Murán is átkelt, ez újabb növekedése erkölcsi erejének s a császári sereg a támadást egy gyarló védő vonalon, szűk téren, háttal a Drávának kénytelen felfogni. Legjobb volt tehát a nyugot felé való elvonulás eszméje, de nem hogy a sereg magatartása az ellenség műveleteitől tétessék függővé, hanem mert ez által visszanyeri a sereg cselekvési szabadságát, melyet elvesztett akkor, midőn Hohenlohe félelme a sereget a Mura mögé vezette. Az elvonulás mellett szólott ezenkívül az élelmezés kérdése, mert a sereg a Mura mögött — kivált mióta Zrínyi Miklós annak élelmezéséről többé nem gondoskodott — a szó legteljesebb értelmében inségben volt és éhezett.

Ehhez képest Montecuccoli *Neuhofnál* ²⁾ egy híd építését ren-

¹⁾ Theatrum Europäum. IX. kötet, 1183—1184. lap.

²⁾ Ez a *Neuhof* manapság már a térképeken ismeretlen; a későbbiekből azonban kétségtelen, hogy azonos *Mura-Szerdahelylyel*. Az osztrák források egyike különben *Neuhof* helyett *Neudorf*-ot mond. L. Kriegschronik von Oesterreich-Ungarn, III. 50. lap.

delte el s a Gráczból várt élelmező készleteknek a Rába-vonal felé vitelére intézkedett.

Mivel pedig a fővezérletnek tudomására jutott, hogy a török seregnél beosztva levő tatárok a Rába felé távoztak és Körmendnél táboroznak, a magyar lovasság nagyobb része *Batthiány* alatt a Rába felé küldetett, mi egyszersmind a tervezett menet jobb oldalát is volt biztosítandó.

A főserég elvonulása akkorra határozottatott, amikor a török sereg Zrínyivár alól eltávozzand.

A szövetséges hadak német gyalogsága utasítást kapott, hogy Radkersburgtól a tervezett átkelő ponthoz, Neuhofoz vonúljon, *Coligny* francia hada, hogy további rendeletig Fürstenfeldnél állva maradjon, végre a *Pio* ezredes alatt közeledő császári lovasság pedig arra, hogy Győrnek meneteljen.

A fővezérlet ugyanis a törökök további szándékairól teljesen tájékozatlan volt s jobb föltevés hiányában úgy vélte, hogy a nagyvezír Győr ellen fog indúlni.

Midőn azonban *július 12-én* annak híre vétetett, hogy a nagyvezír serege egyelőre *Kanizsára* fog vissza menni, *Coligny* parancsot kapott,¹⁾ hogy a főserégregh közeledjék, *Pio* pedig, hogy ne Győrbe menjen, hanem hogy szintén a főserégregh csatlakozzék. A német lovasság e napon bevonult a légrádi táborba, a gyalogság útban volt Neuhofo (Mura-Szerdahely) felé.

A török hadsereg *július 12-én* valóban elvonult *Kanizsára*, s ez új ok volt arra, hogy *Montecuccoli* ismét hadi tanácsot hívjon egybe. E tanácskozás még *12-én* ment végbe s ebben *Montecuccoli* nézeteit a következőkben adta elő:²⁾

Az ellenség valószínű működésére nézve a következő eshetőségek veendőik számításba:

1. A török sereg a Balaton mögé vonúl, hogy erejét újból összeszedje.
2. Győr ellen vonúl.
3. A Rába-vonalon fölfelé hatol, hogy az utat Sopron, Német-Újhely és Bécs felé megnyissa.

¹⁾ Die Feldzüge Montecuccolis etc. i. h. 131. lap.

²⁾ Montecuccoli i. h.

4. Visszatér Kanizsáról a Murához, hogy a keresztény sereget hátban támadja meg.

E föltevések közül *valószínűséggel* nézetünk szerint egyik sem bírhatott. Az *első* azért nem, mert a nagyvezír, ki a keresztény sereg számerejéről s közeledő segélyhadairól tudomással bírt, semmikép sem tehetette föl, hogy ő a Balaton mögött nyugalmat lel; de erre szüksége sem volt, sőt az előzmények és a Léva körüli tervezett támadó vállalatra való tekintettel neki harczra, döntésre, vagy legalább is az ellenség komoly foglalkoztatására kelle törekednie. A *második* föltevés nem állhat meg, mert a nagyvezír, bármily keveset adhatott is a keresztény fővezérlet erélyére, nem remélhette azt, hogy a Mura melletti nagy sereg őt nyugodtan Győrbe menni s e fontos helyet ostrom alá fogni engedje. Ez ostrom nem is lett volna reá előnyös, mert ereje erre kevés volt s mert ostrom közben a keresztény sereg által megtámadtathatik vala. A *harmadik* föltevés, hogy a nagyvezír Sopron, Német-Újhely és Bécs ellen menjen, serege számerejénél fogva s mivel vele szemben egyenlő, sőt nagyobb erő állott, merő képtelenség; úgy véljük, hogy e merész föltevés legfeljebb a császár ijesztgetésére vétetett föl a hadi tanácsról szóló jelentésbe,¹⁾ de nem hisszük, hogy Montecuccoli erre komolyan gondolt volna.

E föltevést Montecuccoli commentatora, Turpin de Crissé is élesen elítéli, kiváltképen azért, mert e mozdulatot a császári sereg rövidebb vonalon könnyen megelőzhette.²⁾ A *negyedik* végre nem volt valószínű azért, mert a nagyvezír tudhatta, hogy a keresztény sereg a legelső mozdulatnál, melyet ő a Mura felé tesz, azonnal visszafordul s a dolog ismét csak elhúzódik.

Általánosságban pedig a föltevések mind arról tanúskodnak, hogy Montecuccoli a törököt s annak hadviselési módját nem merte, föltevén róla oly manővereket, melyek az ő tudós rendszerébe beillettek ugyan, de a milyenek a nagyvezír eszébe soha nem ötlöttek.

¹⁾ E jelentés révén került a Bécs elleni menet eszméje az osztrák hadi történetírásba, s csodáljuk hogy e képtelenség még legújabb kiadványában is szerepel. L. Kriegschonik Oester.-Ungarns, III. 50. lap.

²⁾ Commentaires sur les memoires de Montecuccoli; III. kötet, 481. lap.

Ha a nagyvezír Montecuccolit ismeri, úgy legczélszerűbb művelete kétségtelenül az lett volna, ha a Murán fölfelé haladva Radkersburg ellen menetel s míg egyrészt Montecuccoli nagy seregét a Muraközből ki nem ereszti, másrészt egyesülését a segélyhadakkal — melyeket sikerrel meg is támadhat — lehetetlenné teszi.

Köprili Achmed nagyvezír azonban ily nagy szabású stratégiai manőverekre nem is gondolt, amint hogy a stratégiai tervezés a török vezéreknek erős oldala soha sem volt. Midőn a nagyvezír Eszékéről elindult, első feladatául Kanizsa fölmentését tekintette. Ez megtörtént; Kanizsa fölmentetett, a keresztény sereg a Muraközbe szorítottatott, ott közel hat hétig lekötve tartatott s a védelmére szolgáló, valamint esetleges támadó hadműködésének kiindulási pontját képezhető Zrinyivár bevételét, leromboltatott. Evvel Kanizsa sorsát a nagyvezír — ez oldalról — eléggé biztosítotttnak tarthatta. További megfontolásai lehettek: 1. Szükséges-e még más intézkedés Kanizsának, mint az egész délnyugoti hadszínhely legfontosabb pontjának, biztositására? 2. Támaszkodva a biztosított Kanizsára, s számításba véve a Muraközben táborozó keresztény sereget, mi volna a legközelebbi czélszerű vállalat?

Az első kérdésre megadta a választ a július 12-iki török hadi tanács, azt javasolván, hogy mindenekelőtt a Kanizsa közelében levő *Kis-Komárom* foglaltassék el;¹⁾ ezt a még szintén a Kanizsa biztositására szolgáló kisebb palánkok, *Zala-Egerszeg*, *Egervár* és *Kemendvár* elfoglalása követék.

A második kérdés felől a nagyvezírnek sok kétsége nem lehetett. A muraközi keresztény sereg ugyan semminemű támadószándékot eddig el nem árult, de midőn a Murán való átkelés megkísértetett, szívós ellenállást gyakorolt. Ereje most, a tatárok által mindenestre megfigyelt segélyhadakkal növekedvén, nyilvánvaló volt, hogy a nagyvezír *mindaddig, míg a keresztény sereggel nem végez, semmi nevezetesebb vállalatba nem foghat.*

A nagyvezír azonban s méginkább a környezetében levő pácsák, nem igen bíznak a sikerben, s bár a Rába felé az előnyomulás folytatattatik, a török táborban levő császári követtel, Reninger

¹⁾ Rasid naplója. Thury, az 1663—64. évi hadjárat. Hadtört. Közl. 1890. 516. lap.

Simonnal, az alkudozások újból fölvetetnek. A nagyvezír tehát próbálgatja, nem lehetne-e a háború célját a döntő csata kockázata nélkül is elérni, de e mellett a Rába völgyének, mint hadműveletekre s harcra czélszerűbb terepszakasznak elérésére törekszik, hogy az esetre, ha a dolog mégis harcra kerülne, a sereg a küzdelmet kedvezőbb viszonyok közt vehesse föl.

E habozás magyarázza meg az idővesztegetést, mi Kis-Komárom bevétele s a többi kis palánkok elfoglalása által keletkezik. Ha a nagyvezír a sikerben jobban bízik, tán máskép járt volna el s nem vesztegette volna el a drága időt, mi reá azon nagy hátrányt eredményezte, hogy a keresztény seregrészek ez idő alatt egyesülhettek.

Igaz ugyan, hogy ez idő alatt a török sereg is, az ázsiai és egyiptomi hadak megérkezése által megerősödött, de a számarány — legalább ami a *harczképes* állományt illeti — tán még mindig a keresztényekre nézve volt előnyösebb.

Így jut a török sereg *július 27-én* a Rába mellé *Körmendhez*, hol végre a harc elfogadása, vagy el nem fogadása fölött dönteni kellett.

A nagyvezír — mint látni fogjuk — a harc elfogadása mellett döntött.

A Zala-Egerszeg és Körmend felé végrehajtott mozdulat tehát nem volt *kezdet* a Győr elleni menetnek, *még kevésbé a Bécs elleni támadó hadjáratnak*, hanem alkalomkeresés arra, hogy a török sereg a keresztényekkel minél kedvezőbb viszonyok közt megütközzék.

A keresztény seregnél a július 12-iki hadi tanács elfogadta Montecuccoli eszméit s a fővezér a hadi tanács jóváhagyása mellett következőleg rendelkezett: ¹⁾

«Hogy az ellenség (korábban leírt módon föltetelezett) terveit megghiúsíthassuk, elhatároztatott, hogy a sereg a légrádi táborból csak 14-én induljon el; egy dragonyos, egy vértés és egy gyalog ezred pedig még tovább is a Mura vonalán állva maradjon. ²⁾

¹⁾ Montecuccoli i. h.

²⁾ E rendelkezés legfőképp a 4-ik föltevés alapján történt, mert Montecuccoli, ki a háború legfőbb célját a manővrirozásban találta, a nagyve-

A menet a Rába felé irányított, hogy az egyesülés a szövetséges hadakkal és a várt tűzérsséggel mielőbb végbe menjen. Ezek után szembe szállhatunk az ellenséggel, a nélkül hogy a hadművészet szabályai ellen véténénk.

Ha az ellenség Győr vagy valamely más fontos hely ostromába fogna, azon előnyünk lenne, hogy őt e vállalat közben lepjük meg, s egész erőnkkel támadjuk meg serege egy részét.»¹⁾

Ezeken kívül Coligny és a külön úton menetelő francia lovasság utasított, hogy az egyesülést mielőbb végrehajtsák, Pio ezredes rendeltetése pedig — már második módosítás — olyképp változtatott meg, hogy az lovasságával, mely mintegy 1500 főt tett, mégis csak Győrnek meneteljen.²⁾

Montecuccoli rendelkezéseinek azon része, mely szerint a Rába felé menetel azon czélból, hogy a várt segélyhadakkal az egyesülés mielőbb végrehajtsák, kétségkívül igen helyes; ha már a sereg hat hét óta csak azért nem tett semmit, mert a fővezér az erőt nagyobb vállalatra, a döntés előidőzésére, elégtelennek tartotta, helyes dolog, ha mindenek előtt az egyesülés mielőbbi végrehajtására törekszik.

A második rész ellenben, mely szerint — a július 10-iki határozat értelmében — a sereg további eljárása az ellenség magatartásától tétetik függővé s «a hadművészet szabályai szerint való szembeszállás» alatt tehát azt kellett értenünk, hogy a sereg csak akkor verekszik, ha a török által megtámadtatik, e második rész már teljesen a methodismus apostolára vall; mintegy fél kimon-

zírnl is ugyanazon elveket kereste, s minden ellenséges vállalat közt leginkább attól tartott, hogy a nagyvezír csak cselből ment Kanizsára, hogy azután gyorsan visszatérve, a Murán át hátába kerüljön.

A Fletting ezredes parancsai alá helyezett utóvéd azon utasítást kapta, hogy ha az ellenség a Mura mellett nem támad, a fősereget 10—12 nap mulva kövesse. Die Feldzüge Montecuccolis etc. i. h. 241. lap.

¹⁾ Ez ugyan elméleti tételnek helyes, de maga a föltevés — mint már említettük — gyarlóság; mert oly gyámoltalannak még sem szabad az ellenséget tartani, hogy az egy vele egyenlő, de sőt erősebb ellenséges sereg szeme láttára Győr ostromába fogjon.

²⁾ Pio ezen harmadik parancsot azonban nem kapta meg s július 15-én a fősereghez bevonult. Die Feldzüge Montecuccolis etc. i. h. 131. l.

dani — mert nem is akarja megcselekedni — a hadművészet ama másik, még sokkal fontosabb tételét, hogy: *ha magunkat az ellenséggel való szembeszállásra elég erősnek érezzük* — s Montecuccoli az egyesülés után magát a *szembeszállásra elég erősnek tartja* — *akkor nem mi teszszük eljárásunkat az ellenségétől függővé, hanem az ellenséget fölkeressük s őt döntő harcra kényszerítve, akarataunkat reá erőszakoljuk.*

Ámde ez Zrinyi elve volt, s a tudós hadvezér előtt ily eljárás az ő hadművészeti elveivel ellentétes, káros tudatlanság vala.

A vállalkozó szellem e tökéletes hiányát az osztrák hadi történetírás is érzi, de igyekszik Montecuccolit mentegetni s az oszmánok megerősödését, *Zrinyivár elestét*, és azon körülményt hozza föl, hogy a szövetséges vezérek ellenkezéseivel szemben akaratát a hadi tanácsban nem érvényesíthette, arra pedig, hogy saját felelőségére cselekedjék, hiányzott belőle Savoyai Jenő jelleme, merészsége.¹⁾

E mentegetés alig ha alkalmas arra, hogy Montecuccoli dicsőségét növelje.

Végre kifogás alá esik még azon rendelkezés, hogy Pio lovasága Győrbe menjen, a három ezredből álló utóvéd pedig 10—12 napig a Mura mellett maradjon. Ez által az erők tetemes része *föltételezett*, tehát a valóságban nem létező veszélyek elhárítására a fővezérlet kezéből kivétetett.

Ez alkalomból föl kell említenünk, hogy Zrinyi Miklós, midőn a Badeni örgróffal a további hadműveletek felől értekezett, szintén körülbelül 3—4 ezredet kívánt mellékczelokra, de nem ily puszta védekezésre, hanem támadó feladatokra.

Zrinyi, amennyire a német forrás²⁾ által nagyon is lazán

¹⁾ Die Feldzüge Montecuccolis etc. i. h. 136. lap. Megemlítésre méltó dolog, hogy Waldeck gróf altábornagy a július 17-én hozzá intézett kérdésre kezdetben szintén azt ajánlja, hogy az ellenséges sereget fölkeresni s megtámadni volna a legjobb, de ha már: «die Anstalt nicht so gemacht wird, dass man durch unsere Aktionen des Feindes seine dirigiren kann, so muss man sich billich in die Zeit doch also schicken, dass man den Hauptzweck, der Defension der kayslerl. Lande und der Christenheit erweise». Theatrum Europäum, IX. 1188. lap.

²⁾ Theatrum Europäum, IX. 1182. lap.

adott értekezésből kivehető, azon esetre, ha a török Zrinyivár alól elmozdul, ajánlotta, hogy e 3—4 ezred adassék parancsnoksága alá s ő ez erővel és saját csapataival a Dráván átkelve, a nagyvezír oldalába és hátába fog működni, míg ugyanekkor testvére, Péter, Eszéket s a török hídfőt foglalja el.

Ha Zrínyi ajánlata elfogadtatik, a nagyvezír nem kapja meg az ázsiai és egyiptomi segélyhadakat, s a keresztény főszereg annál könnyebben és biztosabban támadhatja meg a nagyvezírt, mert ennek hátában a vállalkozó szellemű, a török által mindenkinél jobban rettegett Zrínyi Miklós működik.

Jól tudva, hogy Montecuccoli ez ajánlatot már csak azért sem fogadja el, mert általa Zrínyi új cselekvési teret, babérok szerzésére új alkalmat lelne, azért akart Bécsben a királyhoz fordulni.

Tudjuk, hogy Zrínyi útja eredménytelen volt; Montecuccoli bécsi párthívei ellenében nem boldogulhatott.

A császári hadsereg végre *július 14-én* elindult a Mura melletti táborból, s Csáktornyan át menetelve, 15-én Neuuhofra ért.

A híd csak e napon készülvén el, az átkelés *július 16-án* és *17-én* hajtattott végre, s az egyesülés a *Badeni* örgróf birodalmi hadtestével végbe ment; ép úgy a sereghez csatlakozott (még 15-én Mura-Szerdahelynél, l. a 2-ik jegyzetet a 605-ik lapon) *Pio* ezredes lovassága is.

A birodalmi hadtest *Alsó-Lendvára*, *Nádasdy* pedig a magyar lovassággal *Lentire* tolatott előre; *Nádasdy* parancsot kapott, hogy a Kerka patak vonalát megfigyelje és Egerszeg valamint Kanizsa felé portyáztasson.

Ugyancsak *július 17-én* értesült Montecuccoli *Kis-Komárom* elestéről.

E körülmény, bár magában véve jelentéktelen, igen fontossá vált Montecuccoli szemeiben az által, hogy a nagyvezír *Kis-Komárom* alól serege zömével Kanizsára tért vissza. Ismét eszébe jutott, hogy hátha a török mégis átkel a Murán és hátába kerül?

Csak az, ki Montecuccoli hadművészeti elveit nem ismeri, csak az csodálkozhatik ez izgatottságon, mely a fővezérnél e jelentéktelen hír hallatára mutatkozott. Ugyan mit tett volna az, ha a nagyvezír csakugyan a Murán átkel? Semmit. Ez átkelés által,

mít azonban még fölteni is bajos, a török sereg jutott volna ama kellemetlen és *hátrányos hadászati helyzetbe*, melyből a keresztény sereg a Mura balpartjára való átkelés által csak az imént szabadult ki. Ha — mondjuk — e képtelenség megtörténik, úgy Montecuccoli, ki Grác és Ausztria felé biztos összeköttetésekkel bírt, egyszerűen arcot válthat a Mura felé s most ő lesz az, ki a törököt a Muraközbe ki nem ereszti, vagy a Murán való második átkelése közben egyesült seregével megtámadja.¹⁾

Montecuccoli azonban, úgy látszik, a helyzetet másképp ítélte meg, s a hadsereg minden tábornokához *írásban kérdést intézett*, hogy mi volna most a teendő?

A tábornokok közt, kik e fölhívásra mindannyian írásban nyilatkozni, illetőleg véleményt adni valának kötelesek, voltak néhányan,²⁾ kik a török sereg fölkeresését és megtámadását vélték legezélszerűbbnek; a nagy többség azonban oda nyilatkozott, hogy *míg a sereg 8—10 napra élelemmel el nem láttatik*³⁾ *s míg a francziák a sereghöz nem csatlakoznak, döntő csatát kockáztatni nem szabad!*

Úgy látszik Montecuccoli szelleme hatotta át a szövetséges hadak tábornokait.

Montecuccoli ismét fölhatalmazást nyert a húzás-halasztásra.

A sereg még *július 18-án* is a Muránál maradt.

¹⁾ Az osztrák hadi történetírás osztozik Montecuccoli félelmében, legfőképp azért, mert a *ronat* és a *málha* még a Muraközben volt, s azt véli, hogy a török visszafordulása nagy veszélyt okozhatott volna. E nézetet semmiképp nem oszthatjuk; az *ülő*, míg a török Kis-Komáromtól ismét a Murához ér, míg az átkelést kierőszakolja, míg a császári utóhad ellenállása leküzdetik, több mint kétszer elég lett volna arra, hogy a málha biztonságba helyeztessék.

²⁾ Köztük volt, mint már említettük, *Waldeck* gróf altábornagy.

³⁾ A sereg ellátása itt, mint általában az egész hadjárat alatt — kivéve azon időt, midőn az ellátásról Zrínyi gondoskodott — a legrosszabb volt; ennek következménye vala a rendkívüli fegyelmetlenség, a fosztogatás és garázdálkodás, mi viszont a föld népet arra indította, hogy a falukból eltávozzon, s az élelemszerző katonákat, ahol reájuk bukkant, agyonverte. Természetes, hogy a tömeges szökések is napirenden voltak, s ezek, valamint a rossz ételmezésből eredő betegségek, a sereg létszámát napról-napra apasztották.

Július 19-én a sereg végre megmozdult és azon szándékkal, hogy a török sereget a Rábánál megelőzi, *Zala-Egerszegnek* tartván, az első napon *Lentire* menetelt. Midőn azonban Montecuccolinak tudomására jutott, hogy a törökök Zala-Egerszegnél már nagy erővel állanak, s másnapra a török sereg zöme is oda érkezik, ismét kételye támadt, vajjon a menetet folytassa-e? mert ha folytatja, az összeütközés, talán a döntő csata bizonyos.

Milyen jó volt most, hogy a Radkersburgnál már megérkezett francziák, élelmezési nehézségek miatt, vonakodtak a sereg után Zala-Egerszegre menni! Milyen jó volt, hogy a tábornokok többsége a francziák nélkül verekedni nem akart!

Montecuccoli nem is habozott s indokolva eljárását a föntebbi körülményekkel, elrendelte a *visszavonulást Alsó-Lendvára*, mely *július 20-án* végrehajtatott.

Hogy az összeütközés a törökkel kikerültessék, Montecuccoli most a Dobronokon és Mura-Szombaton át Szt.-Gotthárdra vezető útvonalat választotta, Nádasdynak azonban megparancsolta, hogy még 20-án Csákányra meneteljen és a Körmendnél álló Batthiányival egyesülvén, a török előhadaknak a Rábán való átkelését megakadályozni igyekezzék.

Július 22-én ért a sereg *Mura-Szombatra*,¹⁾ hol Montecuccoli, a francziák csatlakozását megvárandó, egy napi pihenőt szándékozott tartani.

Ámde újabb hírek újabb elhatározást tettek szükségessé.

A hírek — valószínűleg Nádasdy jelentései — ugyanis azt mondták, hogy a török mintegy 15,000 főnyi lovassággal *Körmend* elé ért, s hogy Nádasdy és Batthiány magyar lovassága csak nehezen tarthatja magát; a török főszereg ugyan még Kanizsánál áll, de előhadát,²⁾ a Rábához követni készülődik.

¹⁾ A német forrásokban az ő sajátos elferdítési módjukkal *Maria-Schombor*.

Mura-Szombat Kottoritól 65 kilométerre van, s így rendes meneteléssel 2 nap alatt elérhető; a császári seregnek pedig erre 7 napra volt szüksége. Montecuccoli a menet lassúságát az utak rosszságával, a szorosokkal, az élelmezés nehézségeivel stb. indokolja. Montecuccoli i. h.

²⁾ A török előhad *Gurdsi Mohammed*, *Iszmail* és *Kaplan* pasák hadosztályaiból állott. Rasid naplója, i. h. 517. lap.

E hírek ismét rendkívül fölizgatják a fővezérletet, s föltűnő hogy Montecuccoli, ki tovább egy hónapnál időzött a Muraközben, s még a török seregnek Zrinyivár alól történt elvonulása után is 10 napot töltött el czél nélküli mozdulatokkal, most egyszerre a legnagyobb aggodalomba esik a Rába-vonal miatt, melyet pedig a töröknel — ki Kis-Komárom bevételével foglalkozott — sokkal előbb elérhetett volna.

«Ha a török bennünket a Rába-vonalon megelőz — mondja emlékirataiban — és a folyón átkel, minden előnyünk, melylyel fölötte bírunk, füstként elenyészik. Összeköttetésünk meg van szakítva, az ország szíve félelembé ejtve, a hadsereg megdöbbenve és a felozlás veszélyében.»

Tovább pedig *Szt.-Gothárdra*, mint a hadműveletek új kiinduló pontjára nézve, a következőket: «Szt.-Gothárd oly pont, honnét fődözzük Styriát és Ausztriát, megnyugtatjuk Körmöndöt és Sárvart, a Rába előttünk van, az ellenség mozdulatait megfigyelhetjük s a mieinket azok szerint igazíthatjuk.» ¹⁾

Hogy a keresztény sereg a török fölött *eddig* hadászatiilag előnyben volt, azt tagadjuk. A török sereg cselekvési szabadságát kezdettől fogva megtartotta, s ő volt az, ki Montecuccoli seregét arra kényszerítette, hogy mozdulataihoz alkalmazkodjék.

Hogy a keresztény sereg a Rábánál kedvezőbb helyzetben van, az kétségtelen. De hát minek ment Montecuccoli a Muraközbe, mely állás saját nyilatkozata szerint rossz és veszélyes volt s hátrányai a sereg nagyobbodásával arányosan növekedtek? ²⁾ Hisz ha seregét a Rábánál gyülekezteti — eltekintve attól, hogy az egyesülés gyorsabban ment volna végbe — sokkal inkább hat a török fővezérletre, és sok a valószínűség abban, hogy a nagyvezír ez esetben Zrinyivár ostromával fölhagy. Vagy ha már a Muraközbe menni elodázhatlanul szükségesnek tartotta azért, hogy a segélyhadak gyülekezésére időt nyerjen, miért nem ment ki onnét július 5-én, a mikor a német segélyhadak Radkersburgnál megérkezvén, a Muraközben való időzés szüksége megszűnt? Miért nem hagyta ekkor a Mura védelmét Zrinyi Miklósrá, ki erre kész-

¹⁾ Montecuccoli i. h.

²⁾ Lásd első közleményünket; 319. lap.

ségesen vállalkozott¹⁾ és sietett a Rába-vonalra? Vagy július 8-án, midőn Zrínyivár lerombolásával legfőbb vágya teljesült és arról is tudomást nyert, hogy a *tatórok a Rába felé mentek?* Vagy július 12-én midőn a török Zrínyivár alól elvonult? S midőn július 14-én elindult, miért nem ment mindjárt a *biztos* és nem veszélyeztetett muraszombati vonalon Szt.-Gothhádra s miért töltötte el a közel nyolcz napi időt haszon nélküli ide-oda meneteléssel?

Mindezt azért, mert methodikus, számító, manővrozó hadvezér volt, ki a hadjáratot csel fogásokkal, ide-oda meneteléssel óhajtotta folytatni, mert — a mint ez a folytonos tanácskozásokból nyilvánvaló — a teendőkre nézve mindig habozott, önálló elhatározásra jutni nem bírt, a döntő csatától pedig irtózott. Szóval, mert — mint az osztrák történetíró mondja — nem bírt Savoyai Jenő szellemével és merészségével.

Nem is hadászati okok voltak azok, melyek most egyszerre gyors tevékenységre ösztönzik, hanem más. Ez a más pedig az, hogy: *mit mond majd a császár, mit mond az udvar*, ha azt hallja, hogy a török a Rába-vonalon áll s ezt a 60,000 főnyi sereg megakadályozni nem tudja?!

Összeköttetései megszakítva nincsenek, ha a török a Rábához jut, mert hisz eddig Radkersburgon át volt Gráczczal összekötve s szükségleteit onnét a Mura folyón, a kényelmes vízi úton, könnyen földözte.²⁾ Az kétségtelen, hogy Feldbachon és Fürstenfelden át rövidebb és így előnyösebb összeköttetést nyerhet vala; de ez összeköttetésre Montecuccoli eddig semmi súlyt nem fektetett s több mint egy hó óta nyitva volt az út, melyen át a török *Gráczot és egész Styriát földülhatha*, s ez által a gyűlölet lánczával Zrínyivárnál lekötött hadvezért *seregével egyetemben a legnagyobb veszélybe sodorhatha*.

¹⁾ Theatrum Europäum; IX., 1182. lap.

²⁾ Az osztrák történetírá s Mura melletti hosszas tartózkodást még avval is akarja indokolni, hogy a Murán az utánpótlás rendezve volt, Feldbachon vagy Fürstenfelden át azonban ez *több napot* vett volna igénybe. Nézetünk szerint ez okoskodás értéktelen, mert a gondoskodásra a fővezérnek nem több nap, hanem *több hét* állott rendelkezésére. Ezt az érvet megzáfolja különben maga Montecuccoli, ki 22-én *egyszerre*, minden különös előkészület nélkül, Szent-Gothhádra megy.

A *hadsereg*, az igaz, már is zugolódott a tétlenség és a czeltalan manőverek miatt. De hiszen a tábornokok mind egyetértettek vele!

A legfőbb azonban az *«ország szíve»*, t. i. Bécs, mely félelembe eshetnék.

Ezt az eshetőséget az udvar kegyét minden egyéb fölé helyező udvaronczt tábornagnak minden áron meg kell gátolni s ez megmagyarázza a nevezetes elhatározást, mely nem kisebb dolog, mint hogy: *Montecuccoli személyesen, az összes lovasságot és könnyű tüzérséget magához véve, a Rába-vonalhoz előre siet.*

Más körülmények közt, más előzmények után, ez elhatározással szemben teljes elismerésünket nyilvánítanók; de tudva azt, hogy az elhatározást nem a hadvezéri bölcs előrelátás, hanem a kegyvesztéstől félelem sugallta, a különben jeles művelet iránti bámulatunk erősen csökken.

A fővezérnek *Szt.-Gothárd hadászati értékére* vonatkozó nezetei is csak részben állanak meg. Hogy onnét Styriát és Ausztriát fődözi, az helyes; Styria közvetlen fődöztetik, Ausztria közvetve, a mennyiben a nagyvezír, a keresztény sereget Szt.-Gothárdnál tudva, sem Kőszeg, sem Sopron felé nem útködhetik. Hogy a Rába a sereg előtt van — ha t. i. az Szt.-Gothárdnál átkel — az szintén előnyös, mert a töröknek, hogy a keresztény sereghez férközzék, előbb — még pedig a keresztény fegyverek hatáskörletében — a Rábán át kell kelni. Hogy azonban mifelekép *nyugtatja meg* Montecuccoli Körmendet és Sárvárt, azt nem tudjuk, s egyáltalában nem értjük miféle fontos hadászati dolog az, ha Körmend és Sárvár meg vannak *nyugtatva*? Körmendnek és Sárvárnak csak mint földrajzi pontnak volt hadászati értéke, a mennyiben előbbi a kőszegi, az utóbbi a soproni és győri hadműveleti vonalnak a Rábától kiinduló pontját képezhetette; egyébként azonban mindkettő silány palánk vala, maroknyi őrséggel, mely magát — ha megtámadtatik — alig néhány óráig tarthatja. Miután pedig a kőszegi és soproni hadműveleti vonalra való hatás lehetősége már az első pontban ki van mondva, e második — úgy látszik — nem egyéb üres frázisnál, hogy az érvelés annál szebben és tudományosabban hangozzék.

Igen fontos még az érvelés utolsó pontja, mely ismét arról

tesz tanúságot, hogy Montecuccoli nem a támadás szándékával akar a Rábához menni, nem az a terve, hogy a törököt döntő küzdelemre kényszerítse, hanem csak: *megfigyelni* akarja az ellenség mozdulatait, hogy azután azokhoz *alkalmazkodjék*. Szándéka tehát ismét a legtisztább védekezés, a *manővrozás*, a *huzavona*.

Montecuccoli tehát a Rába mellékéről vett hírek után s miután az egyesülés *Coligny* francia hadával, júl. 22-én *Mura-Szombatnál* végbement, a hadsereg egész lovasságával *július 23-án* megindul *Mura-Szombatról* Szt.-Gotthárd felé, hova két menettel, tehát már *július 24-én* megérkezett. Az egész lovas hadtest számerejét az osztrák források mintegy 9—10,000 lovasra teszik;¹⁾ miután pedig a Nádasdy és Batthiány alatt álló magyar lovasság ereje mintegy 4—5000 fő volt, a Rába-vonalon mintegy *14,000 lovas* és *néhány ezer* (Nádasdy hadtestéhez tartozó) *magyar hajdú*²⁾ volt összpontosítva.

Hogy *Mura-Szombatról* mely úton ment Montecuccoli és lovassága és később az egész sereg Szt.-Gotthárdra, az hitelesen meg nem állapítható. Most három útvonal áll rendelkezésre, melyek — bár különféle eltérésekkel — akkor is meg voltak: az első *Hidegkúton* és *Rába-Újfalun*, a második a *Kamenek- és az Ezüst-hegyen*, a harmadik *Senyeházán, Hódoson és Dolinán át*. Ez útvonalak közül az első és a harmadik jobb s ezeknek az általános terepviszonyok szerint akkor is jobbakkak kellett lenniök; de mindkettő (az egyik nyugot a másik kelet felé) nagy kerülőt tesz s így vagy 10 kilométerrel hosszabb; a második, a középső, a legeggyenebb s így legrövidebb vonal, de két hegyen — melyek mindegyike közel 180 métert emelkedik — vezet át, s a három út közt akkor is a legrosszabb lehetett; ez útvonal hossza mintegy 42 kilométer.

Miután a források az út emelkedéseit és rossz voltát kivétel nélkül hangoztatják, sok a valószínűség, hogy Montecuccoli ez

¹⁾ Feldzüge Montecuccolis etc. i. h. II. 250. lap.

²⁾ A hajdúk száma a forrásokban adva nincs s csak az osztrák fentebb idézett mű mondja, hogy azok száma «*néhány ezer*» volt. A hajdúk ugyanis ekkor, s még a következő században is, a horvátokkal együtt a *könnyű gyalogsághoz* számítottak s bár a háborúban fontos feladatokat teljesítettek, létszámukat pontosan följegyezni érdemesnek nem tartották.

utat, aminőségre legrosszabbat, de legrövidebbet használta, már csak azért is, mivel a gyalogságot és tűzérseget e «hegyekkel, erdőkkel és szorosokkal teljes vidéken biztosságban tudta». ¹⁾

Ezt alapul véve, a lovasság menet-teljesítése az úttal arányos.

Július 25-én a lovas hadtest elővéde, mely *Gucsenics* horvát ezredéből és a dragonyosokból állott, egyesült Nadasdy lovasságával *Körmendnél* s e nap volt egyszermind az első összeütközés napja. A török lovasság megkísérelte az átkelést, de Nadasdy, támogatva a lovas hadtest elővéde által, e kísérletet megghiúsította.

A főserég részéről e napon a *Sparr* tábornagy által vezetett császári gyalogság és tűzérség megérkezett Szt.-Gotthárdra; a 40 kilométernyi út meghaladására a főserég ez első lépcsőjének teljes *négy napra* volt szüksége, mit *Sparr* azzal indokol, hogy a tűzérség és a vonat az emelkedések és a sáros utak miatt tért nyerni nem bírt. ²⁾

Július 26-án a nagyvezír egész seregével *Körmend*hez ért s tábort a palánkkal szemben ütven föl, újabb kísérletet tétetett az átkelésre. E kísérlet ugyan-e napon már a második volt, mert az elsőt — valószínűleg a nagyvezír útját előkészítendő — a tatárok tették; ez elsőt Nadasdy, segítve hajdúi és a horvátok által, megghiúsította ugyan, de a horvátok azután egy janicsár-osztálylyal jutottak harciba, mely vereségükkel végződött. A horvátok — török forrás szerint — e harcban 120 fő veszteséget szenvedtek. ³⁾

A nagyvezír által elrendelt második kísérletet — melyről azonban a török forrás hallgat, s csak *Montecuccoli* emlékirataiban van fölemlítve — maga *Montecuccoli* utasította vissza, ki a lovas hadtest zömével ép ekkor érkezett *Körmend*hez.

Leghevesebb volt azonban a harc *július 27-én*, a mikor is a nagyvezír nagyszabású támadást intézett a Rába-vonal ellen, az átkelést kierőszakolandó.

¹⁾ *Montecuccoli* i. h.

²⁾ Az osztrák forrás még hozzá teszi, hogy a gyalogság *térdfő erő* sárban gázolt; ez nyilván túlzás, mert ha az utak valóban ilyenek lettek volna, *Sparr* egyetlen ágyúját és egyetlen kocsiját sem lett volna képes Szt.-Gotthárdra hozni; már pedig ezek a gyalogsággal együtt megérkeztek. I. Die Feldzüge Montecuccolis etc. i. h. II. 254. lap.

³⁾ *Rasid* naplója; *Thury*, i. h. 517. lap.

A török csapatok a magyar hajdúkat visszaszorítva már áthattak a hídon,¹⁾ midőn előbb a német, majd a francia lovasság részéről hathatós támogatást nyerve, az ellenséget ismét visszafűzték.

A heves harc, melynek részleteit a német források igen körülményesen elbeszélik, egész délután 4 óráig tartott; a törököknek az atkelés sem a hídon, sem a gázlóknál nem sikerült.

Montecuccoli e sikernek igen megörült, s Bécsbe győzelmi jelentést küldött, megígervén a császárnak, hogy mihelyt a gyalog csapatok megérkeznek, a «*körmendi győzelmes ütközetert*» Te Deumot fog énekeltetni és dísztüzet fog adatni.²⁾

A *gyalog csapatok* már július 26-án mindannyian megérkeztek Szt.-Gotthárdra, ott — fáradalmaikat kipihenendő — táborba szállottak s egyszersmind élelmező készleteiket a fürstenfeldi rak-tárból kiegészítették.

Montecuccoli július 27-én elrendeli, hogy a sereg öt *Körmendre kövesse*; Sparr tábornagy azonban azt jelentvén, hogy a málna nagyobb része még a Rábán túl van s hogy a seregnek 1—2 napi pihenőre okvetlen szüksége van, a fővezér megnyugszik abban, hogy a sereg egyelőre még *Szt.-Gotthárdnál maradjon*.

Július 28-ikán a nagyvezír serege a Rábán fölfelé húzódva *Csákány* elé ért, míg lovassága Szt.-Gotthárd felé kalandozott.

Montecuccoli a török sereg mozdulatát követve szintén Csákányhoz vonúlt, míg Nádasdy és Batthiány a magyar lovassággal Körmendnél hagytattak.

A törökök átkelő kísérlete itt megújult, de ismét sikertelen maradt. A harc különben itt nem öltött oly mérveket, mint Körmendnél.

Július 29-én a török sereg még tovább vonúlt a Rábán föl-

¹⁾ Az osztrák forrás (Die Feldzüge Montecuccolis etc. II. 251. lap) azt mondja, hogy Batthiány a körmendi hídat lehordatta; miután azonban a német források határozottan Rába-hídról beszélnek, ez másképp nem képzelhető, mint hogy a teljesen el nem rombolt hídat a törökök hevenyében helyreállították.

²⁾ Montecuccoli az egész hadjárat alatt folyton élelem- és *lőszerhiányról* panaszkodik; csodálatos, hogy díszlövészekre mégis jutott elég puska-
por

felé, s az est beálltával olykép szállott táborba, hogy balszárnya Szt.-Gotthárdal szemben állott.

Miután Montecuccoli e mozdulatot is követte, július 29-én este az egész szövetséges sereg ismét egyesülve s az ellenséggel szemben, csupán a Rába folyó által elválasztva, táborozott.

A szt.-gotthárdi Rába-híd le volt rombolva, a vonat és málha biztosságba helyezve. A magyar lovasság Körmenről Csákányra húzódott.

Egyesült sereggel, élelmezési nehézségektől fölmentve, hadi szerekkel ellátva, az ellenséges hadseregtől csupán a 12 lépés szélességű Rába által elválasztva, most már csak *el volt határozva Montecuccoli a döntő mérkőzésre?* Nem!

Egy kósza hír, mely azon képtelen dolgot állítja, hogy a nagyvezír Radkersburg felé Styriába akar betörni, ismét lázas izgatottságot kelt a főhadiszálláson, s Montecuccoli szemeit a tőle alig pár lépésre álló s harczra kész ellenséges seregről a távoli Mura vidékére fordítja; a fővezér, a helyett, hogy a döntő csata előkészületeivel foglalkozna s azon gondolkoznék, hogy és mikép lehetne a sikert biztosítani, a győzelmet kivívni, — e helyett mondjuk, intézkedik *Radkersburg biztosítására* s tábornokaival tanácskozik, hogy mikép kellene a *nagyvezír mozdulatát az egész sereggel követni.*

Ha már megfoghatatlan, mikép tudott a fővezér és tábornoki kara e képtelen hírrel egy pillanatig is komolyan foglalkozni, még megfoghatatlanabb az, hogy még *ez esetben* sincs a fővezér szándékában az ellenséget megtámadni, hanem ismét csak követni, kísérni akarja!

Ha a nagyvezír Szt.-Gotthárdról — a hol állott — Radkersburgra akar vala jutni, vagy ugyanazon nyomorúlt hegyi úton mehet oda, melyen a szövetséges sereg jött, vagy a tovább nyugotra vezető két úton; de minden út a hegységen vezet keresztül, *nehéz szoroson*, melyen áthatolni még akkor is nagy vállalat, ha ellenség közelben nincs. Hogy gondolhatott volna a nagyvezír e szoroson való átkelésre akkor, midőn háta mögött, nem is puska, hanem kardtávolságra egy nagy ellenséges sereg áll? Ha megteszi ez örült-séggel határos műveletet, úgy minden más ellenséggel szemben seregét a *teljes megsemmisítés* veszélyének teszi ki. Kivéve Montecuccolit, a ki mint a főtebbiekből látjuk, még ez esetben sem az

ellenséges sereg megsemmisítését forgatja elméjében, hanem ismét csak megfigyelni, követni, kísérsni akarja. Valóban úgy, mintha csak megóvni, biztosítani akarná a török sereget, hogy valamikép baja ne essék.

Egyetlen egy ember van a tábornagy környezetében, *Waldeck* gróf altábornagy, ugyanaz, ki mély belátásáról s kitünő vezéri képességeiről már előbb is tanúságot tett, a ki a fővezér tervét elveti s mivel Badeni Lipót örgróf megbetegedése folytán a birodalmi sereg ideiglenes parancsnoka, a hadi tanácsban kijelenti «*ám kísérje a fővezér, ha neki tetszik, seregével a törököt ismét a Murá-hoz, de ő a reábizott birodalmi sereggel követni nem fogja!*»

«Bizonyság e nyilatkozat arra, — így sóhajt föl az osztrák történetíró — hogy mily nehéz egy vegyes elemekből álló hadsereget vezetni!»¹⁾

A nagyvezír megkímélte Montecuccolit a szegénytől, hogy serege az ellenség szeme láttára szetoszoljon, s nem ment Radkersburg felé, a mi különben soha esze ágában sem volt.

A török sereg állva maradt s *július 30-ika* kölcsönösen folytatott tüzérségi harczzal telt el.

Montecuccoli mindinkább belátja, hogy a mérkőzés elől nem igen térhet ki; de támadni nem fog s ha már nem is kísérgetheti tovább a török sereget, a harczot csakis az esetben fogadja el, ha a török által megtámadtatik.

Mivel tehát ezek szerint a csata mégis bekövetkezhetik, a fővezér július 30-án *harczintézkedést* ad ki, mely oly jellemző a császári hadsereg XVII. századbéli hadművészetének megvilágítására, hogy azt szószerinti szövegben ide iktatni szükségesnek tartjuk:²⁾

1. A hadsereg a csatához a mellékletben kiadott rajz szerint alakúl.³⁾

¹⁾ Feldzüge Montecuccolis etc. i. h. II. 258. lap.

²⁾ Montecuccoli i. h. Az osztrák mű csak egy a császári hadsereg szorosabban tartozó kivonatot közöl; mi az egész intézkedést adjuk.

³⁾ A rajz szerint a középet a birodalmi sereg foglalja el; a jobb szárnyat — első harczvonal gyalogság, a második ennek térközein álló lovasság, a harmadikban a lovasság zöme — a császári hadsereg, a bal szárnyat végre a francziák képezik; ez utóbbiakhoz van Hohenlohe német szövetséges hadteste is beosztva. Feldzüge Montecuccolis etc. i. h. 259. lap és Montecuccoli i. h.

2. A pikások négy sorral alakúlnak, előttök két sor muskétással; a többi része hat sorral alakított zászlóaljkat képez az arcvonal egész hosszában.

3. A lovas századok mellé 24—30 muskétásból álló szakaszok osztandók be, kik, ha a lövés megtétele után erélyesen megtámadtatnak, a legközelebbi gyalog zászlóaljakra vonódnak vissza.

4. A muskétások ne egyszerre lőjenek, hanem egy vagy két sorral, hogy a tűz folytonos legyen s hogy mire az utolsó sor lő, az elsők puskái már ismét megtöltve legyenek.

5. Ugyan e szabályt kövesse a tűzérség is.

6. A térközök az arcvonalban és a harczonek között szorgosan betartandók, részint az előnyomulás elősegítésére, részint zavarok e kerülése végett.

7. A nehéz lovasság ne hagyja el a gyalogságot az ellenség üldözése czéljából, s ne csábítsa magát rohamra annak első megfutamodásával; az egész csatavonalnak együttesen kell az ellenséget visszanyomni, s ha az futásnak ered, a könnyű lovasság a térközökön át törjön elő s az ellenséget rohanja meg; ha erős ellenállásra talál, ugyanazon hézagokon át visszavonul.

8. Míg a török sereg le nincs küzdve s míg a csataternek urai nem vagyunk, senki — becsület és életvesztés terhe alatt — zsákmányolni ne merészeljen.

9. A barbárok kiáltásai és ordításai által magát senki megfélemlíteni ne engedje, s ne ijedjen meg azok nagy számától, mert e tömeg nem egyéb mint érték nélküli, rosszul fegyverzett csőcselék.

10. A tartalék lovas századok gyorsan és zavar nélkül támogassák azokat, melyek segítségre szorúlnak.

11. Mindenki zászlója alatt harcoljon és a málha és vonat közé becsület- és életvesztés terhe alatt ne keveredjék.

12. A főtisztek bátorítsák katonáikat s határozott beszéd által buzdítsák őket.

13. Az előnyomulás alatt helyet és beosztását mindenki szigorúan tartsa meg, míg csak az összeütközés be nem következik; vagyis a csapatok a meghatározott csatarendben mozogjanak, egyik a másik után, fejlődve vagy oszlopokban, a mint a terep szélessége megengedi.

14. Ha az utak kényelmesek, a vonat a sereg mellett menettel, ha pedig ez nem lehetséges, az oszlop végén.

Ez Montecuccoli harcintézkedése. Bővebb méltatásába ez intézkedésnek nem bocsátkozunk, mert ez hadművészeti értekezést volna maga után, a mi pedig e munka keretén kívül esik; néhány, a dologhoz tartozó megjegyzést azonban mégis kell tennünk:

Az egész intézkedés azt a benyomást teszi, mintha nem anyyira a várt és közvetlen *bekövetkezendő* harcra vonatkozó harcászati rendelkezés lenne, hanem inkább általános szabályzat, mely (a bármely harcban követendő) magatartásra vonatkozólag szabályokat ad, megszabja a harc módját, s a csapatoknak, valamint az egyeseknek viselkedésére nézve utasításokat ír elő. A szabályzat első része általános előnyomulást tart szem előtt, a mi pedig ez esetben a fővezérnek nem is célja, mert hisz a támadást a Rába mögötti állásban szándékozik bevárni. Hogy a rendelkezés nem épen a küszöbön álló csatára vonatkozik, mutatja különösen az utolsó pont, mely *úton* való előnyomulásról beszél, a mi pedig itt szóba nem kerülhet. Végre figyelemre méltó dolog, hogy a vonat és mátha nincs hátrább vonva, hanem a sereg körletében maradt, sőt annak a sereg *mellett* való továbbítása terveztetik.

Mindezekből az tűnik ki, hogy Montecuccoli számol ugyan a *harc eshetőségével*, de abban *nem hisz*, sőt reméli, hogy a török még tovább vonúl s így tervét, hogy a török sereget csak *kísérje*, megvalósíthatja.

Daczára tehát annak, hogy az ellenséges seregek egymással szemben állanak, Montecuccoli a támadásra még csak nem is gondol s még *július 30-án is inkább abban bizakodik, hogy a döntő harc kockázata elől kitérhet*.

Július 31-én a török sereg ismét megmozdult, de csak egy fél mértföldre nyomult a Rábán fölfelé előre, s ott ismét megállapodva, a Rába jobb partját kísérő magaslatokon táborba szállott. Jobb szárnya *Szt.-Gothárdra*, balszárnya *Alsó-Zaning* helysége támaszkodott.

A szövetséges seregek e mozdulatot követve, átkeltek a *Lafnitz* folyón, s jobb szárnyukkal *Weixelbaum* helységnél, a balparti magaslatok lábánál, a Körmend—Fehring útvonal mentén, állottak föl.

A helyzet e mozdulat által csak a törökök előnyére változott, mert a Rába, mely Szt.-Gotthárdnál a vele majd egyenlő nagyságú Lafnitz vizével egyesül, Szt.-Gotthárd alatt 20—25 lépés szélességű, míg szélessége Szt.-Gotthárd fölött alig több 12—15 lépésnél, s e mellett számos helyen átgázolható.

Ha tehát a nagyvezír szándéka támadás vala, úgy mozdulata czélszerű volt, mert ez által a Rábán való átkelés megkönnyítettetett. Hogy pedig a nagyvezírnek valóban támadó szándéka volt, azt igazolja Rasid naplója,¹⁾ mely szerint Köprülüzáde Ahmed nagyvezír már július 27-én, midőn az alkudozás a császári követtel ismét sikertelen maradt, elhatározta, hogy: «a Rába vizén minden esetre át kell menni és az ellenség táborát meg kell támadni».

A Rábán fölfelé való húzódás egyetlen czélja tehát az volt, hogy a sereg számára kedvező átkelő hely keressék.

Főntebb láttuk, hogy Montecuccoli és környezete e mozdulatokat máskép magyarázta, s még utolsó perczben is reménykedett, hogy a nagyvezír őt meg nem támadja, hanem Styriába menetel. Csodálatos, hogy e föltevést még az újabbkori osztrák történetírás is elfogadja, bár másrészt beismeri, hogy ez a török részéről képtelen vállalkozás lett volna.²⁾

Midőn a nagyvezír július 31-én Szt. Gotthárd fölött megállapodott, nemcsak a legkedvezőbb átkelő helyet érte el, de elérte a végső pontot is, a meddig a Rábán fölfelé előrehatolhat. Még tovább nyugotra a Rába megszűnik elválasztó akadály lenni s a török sereg azon veszélybe jut, hogy a szövetségesek által mozdulat közben megtámadtatik.

De nemcsak a törökre nézve érkezett el a döntés időpontja, e érkezett ez időpont a szövetséges seregére is.

A szövetséges sereg belállapota fölötté aggodalomkeltő volt. A német és francia segélyhadak megelégették a huzavonát, mely csapataikat elsigázta, a nélkül, hogy e mozdulatok hasznát, előnyt átlátták volna; kivált a német tábornokok óhajtották a döntést, hogy e tűrhetetlen állapot véget érjen. A hiányos és rossz élé-

¹⁾ Rasid naplója, i. h. 518—519. lap.

²⁾ Die Feldzüge Montecuccolis etc. i. h. II. 261. lap.

mezés a betegek számát mód nélkül fölszaporította, a napirenden levő szökések apasztották a sereg letszámát.

A szövetséges sereg azon veszélyben volt, hogy ha még néhány napig tétlenül vesztegel, vagy ismét kitérő menetre kényszerítetik, *teljesen szétbomlik*, vagy legalább is *hadműködésre képtelenné válik*.

A fővezér elhatározását tehát ismét nem a hadvezéri bölcsesség vezérli, mely fölismeri, hogy a döntő küzdelemre a kedvező időpont elérkezett, mert hiszen Montecuccoli még mindig készen állott arra, hogy tovább manővrozzon, hanem *kényszerítette egyrészt az ellenség*, mely most már döntést készített elő s így *akarata a császári fővezérre reá erőszakolta*, másrészt pedig kényszerítette a lesújtó tudat, hogy a harcz elől seregének állapotánál fogva ki nem térhet, mert ez a *sereg fölbomlását s egész vállalatának siralmas megghiúsulását idezi elő*.

Zrínyi Miklós hadtudományi elveit tárgyalva, egy helyen azt mondtuk,¹⁾ hogy Montecuccoli életének ez egyetlen győzelmes csatáját akarata ellenére fogadta el: az előadottakkal ez állításunkat — úgy véljük — bőségesen beigazoltuk.

III.

A SZENT-GOTTHÁRDI CSATA.

A csatatér.²⁾ A szt.-gotthárdi csata színhelye a Rába völgye, Szt.-Gotthárdtól, illetőleg a Lafnitz folyótól nyugot felé egész Weixelbaum és Alsó-Zaning (vagy Zeming) falukig.

E tér a völgy hosszában 6000 lépés kiterjedésű. A völgyet kísérő magaslatok közül az északi, a balparti, a jelentékenyebb s ennek oldalai meredebbek, míg a jobbparti oldalak menedékeseb-

¹⁾ Zrínyi Miklós a költő és hadvezér hadtudományi munkái, 46. lap. Hadtörténelmi Közl. 1889. II. 5. lap.

²⁾ A csatolt vázlat (8-ik melléklet) a tér- és felállítási viszonyokat általánosságban, de híven tünteti föl; a Theatrum Europäumből vett csatakép (9. melléklet) ellenben az egész csatatérnek *megfordított* (tükröz) képét adja; ez az oka, hogy e rajzon a Rába is nem a térkép keleti, hanem *nyugoti* oldala felé folyik.

bek s általában járhatóbbak. A völgyoldalak a balparton egészen, a jobbparton részben erdővel voltak borítva.

A völgy szélessége átlag 3000 lépés. Úgy a Rába, mint a mindkét oldalt beömlő patakok (ez utóbbiak azonban csak alsó folyásukban) és a Lafnitz folyó is, vizenyős, cserjékkel borított partokkal bírtak; a Rába szélessége — mint már említettük — itt csak 12—15 lépés, de partjai helyenkint meredek. A meredek partrészek azonban könnyen leáshatók voltak. A víz mélysége száraz időjárásnál csak két láb volt, de a csata időpontjában eszések folytán 3—4 láb lehetett.¹⁾

Különös fontosságot nyert a csatában a Rába azon *nagy kanyarulata*, mely délfelé (a törökök oldala felé) félkör alakban hajlik. E félkör domború hajlata előtt fekszik *Eckersdorf*, tovább keletre, ép úgy mint Eckersdorf a völgybe huzódva, *Windischdorf* helység, a félkör keleti végénél pedig, hol a Rába az északi irányból ismét kelet felé kanyarodik *Magersdorf* (vagy Mogelsdorf) helység. A harcztér nyugoti részén egymással átellenben fekszenek *Weixelbaum* a Rába bal-, és *Alsó-Zaning* (Zeming) falvak. E falvak mindegyike mintegy 30—40 házból állott. A völgyoldalokban itt-ott egyes majorok voltak láthatók. Kelet felé a harcztért a jobb parton Szt.-Gotthárd kolostor és falu, a balparton a Lafnitz folyó zárta el, mely csak a körmendi úton volt áthidalva. Szt.-Gotthárd falunak a balparton levő része nyílt volt s ezt a francziák szállták meg; a jobb parti részt, melynek központját a kastélyszerű zárda képezte, palánk vette körül. Hogy a törökök e palánkot megszállták-e vagy sem, nem bizonyos.

A völgy talpa különben sík, s a mozgást csak annyiban korlátozta, hogy a törökök mozgásterét az eckersdorfi patak, a szövetségeseiket a Weixelbaumtól keletre beömlő patak kétfelé választ-

¹⁾ Az osztrák forrás, valószínűleg tekintettel arra, hogy Montecuccolinak a csata után bekövetkezett tétlenségét könnyebben mentegethesse, azt állítja, hogy a víz mélysége *egy öl* volt. Ez nyilvánvaló képtelenség, mert bizonyos, hogy a török *gyalogság* a vízen több helyen tömegesen átgázolt, bizonyos, hogy ott hol a török lovasság átkelt, a víz kengyelig ért (Rasid naplója i. h.), — akkor pedig a víz átlagos mélysége egy öl nem lehetett. Lehet hogy voltak ily mély örvények is, de volt számos gázló, hol minden csapat nagyobb nehézség nélkül átkelt; egy 10—15 lépés szélességű folyónál, melynek partjai csak *helyenkint* meredek, az egy öl mélység általában túlzás.

totta, továbbá, hogy a szövetségesek mozgásszabadsága, a csak egy (rossz) híddal ellátott Lafnitz folyó által, gátolva volt.

A visszavonulás vonala mindkét félnél kedvezőtlen irányú volt és pedig a szövetségeseknél a balszárny mögött, a Lafnitz völgyében Fürstenfeld felé, a törököknél a jobb szárny meghosszabbításában Zala-Egerszeg felé.

Számerő; felállítás. A szövetséges hadak számerejére nézve két elütő adatunk van. A régebbi osztrák forrás¹⁾ azt mondja, hogy a szövetséges sereg, daczára a beérkezett segélyhadaknak, nem volt több mint a Muránál s a betegségek, szökések stb. folytán 30,000 főre olvadt le. A legújabb osztrák kiadvány²⁾ azonban a szövetséges hadak számerejét Szt.-Gotthardnál 60,000 főre teszi.

Hogy az előbbi a fölötte csekély létszámot csakis azért veszi, hogy Montecuccoli és a szövetséges sereg győzelmét minél inkább magasztalhassa, több mint bizonyos. Hiszen a Muránál maga a császári sereg egyedül — Hohenlohe német és Zrínyi horvát csapatai nélkül — 30,000 fővel bírt s később annyival szaporodott, a mennyi a Mura-vonalnál visszamaradt. Ehhez hozzászámítandó még a birodalmi hadsereg és a francia haderő, melyek száma együtt — bár pontosan meg nem állapítható — *jóval nagyobb* volt, mint a császári seregé.³⁾

Ha tehát még oly jelentékeny százalékot számítunk is a létszám-apadásra, mégis bizonyos, hogy Montecuccoli Szt.-Gotthardnál legalább 60,000 fővel rendelkezett s így az osztrák újabb adat igazabb.

A török hadsereg létszámát ugyanazon osztrák mű 130,000 főre s még ennél többre teszi; megjegyzi azonban, hogy a szövetséges fővezérlet maga is csak 60,000-re tette a török hadsereg harczoló állományát. Ez adat való is; a török forrásokból a hadsereg létszámát meg nem tudhatjuk; ⁴⁾ mindazon által a Zrínyivár előtti

¹⁾ Die Feldzüge Montecuccolis etc. i. h. III. 3. lap.

²⁾ Kriegs-Chronik Oesterreich-Ungarns, III. 50. lap.

³⁾ Ugyanazon osztrák forrás azt mondja, hogy a szövetséges hadseregnek a császári sereg csak egy *harmadát* tette. U. o. 4. lap.

⁴⁾ Hammer csak általánosságokban szól a létszámról, Rasid naplója egészen hallgat.

létszám es az erősbitések egybevetéséből bizonyos, hogy a sereg 130,000 fő vagy még több ugyan nem volt, de a 100,000 főt megközelítette; mivel pedig a török seregekben az időben a nem-harczólok száma mindig 40—50% szokott lenni, a török hadsereg számereje 60,000 fővel helyesen vétetik föl.

Az ellenfelek számerejében tehát jelentékeny különbség nem volt.

A szövetséges hadak mindazonáltal előnyben voltak nagy számú s igen jó nehéz lovasságukkal, míg a törökök lovassága általában könnyű volt s helyét úgy a császári, mint a francia lovassággal szemben alig állhatta meg. A gyalogság úgy a császáriaknál, mint a francziáknál kitünő volt, a német birodalmi hadaknál azonban fölötte gyöngé. A török gyalogság javát — mint mindig — a janicsárok képezték.

Nevezetes dolog, hogy a harczoló felek számereje, mi pedig minden csatánál, de kiváltkép az e korbéli csatáknál oly fontos, meg nem állapítható; a török forrásokból azért nem, mert igen szűk-szavúak, a németekből azért nem, mert igen bőbeszédűek és sok haszontalan részlet mellett a fontosabbakról megfélekedeznek.

A Theatrum Europäum felsorolja ugyan a csapattesteket, de nem közli azok létszámát s így a számerő tisztázásához csak részben járul.

A szövetséges hadak eredeti felállítása, a mint az úgy a vázlatból, mint a rajzból kivehető, a magaslat lábánál volt. A felállításban, illetőleg csatarendben, a július 30-iki sorrend továbbra is megtartatott s így a *jobb szárnyat* a császári, a *középet* a német birodalmi, a *bal szárnyat* a francia hadak képezték; a Hohenlohe alatt álló *külön* német hadtest¹⁾ a német birodalmi és a francia sereg közt állott és a balszárnyhoz számíttatott.

¹⁾ Ez maradványa volt ama német hadtestnek, mely Zrínyi Miklós téli hadjáratában is részt vett; létszáma ugyan a kanizsai és muramelléki hadjárat után erősen megapadt, de később némi pótlásokat kapott; a csatában tagozását gyöngesége daczára megtartotta s 45 gyalog és 12 lovas százzal szerepel. A német forrásokban Hohenlohe hadteste «*Allierte Reichs-Armee*»-nak nevezetik, míg a Badeni örgróf serege «*Kreis-Reichs-Armee*» néven fordul elő.

Részletesen a csapatok a jobbszárnytól a bal felé következőkép állottak:

Császári hadsereg; parancsnoka *Montecuccoli Raimund* gróf, tábornagy, fővezér.

Kucsenits horvát ezrede, 10 század (5);¹⁾

Görtzky dragonyosezrede, 10 század (6);

Jaques drag. ezrede, 10 század (7);

Pio gyalog ezrede, 10 század, 2 zászlóaljban (8);

Montecuccoli lovas ezrede, 10 század (9);

La Frete két lovas százada (10);

Spick gyal. ezred, 10 század (11);

Sporck lov. ezrede, 10 század (12);

Nassau gyal. ezred, 10 század (13);

Kielmannseck gyal. ezrede, 10 század (14);

Lothringen lov. ezred, 10 század (15);

Montecuccoli testőr lov. százada (16);

Rappach lov. ezred, 10 század (17);

Tasso gyal. ezred, 10 szd két zászlóaljban (18);

Schneidau lov. ezred, 10 század (19);

Sparr gyal. ezred, 10 század (20);

La Corona 4 gyal. század (21); és

Schmied lov. ezred, 10 század (22).

A *tüzérség* egyesítve a hadsereg közepe előtt (4); a lövegek száma ismeretlen.

Összesen 74 gyalog, 63 vértés és 20 dragonyos század.

Birodalmi hadsereg; parancsnoka *Badeni Lipót* örgróf tábornagy, helyettesképen *Waldeck Frigyes* gróf altábornagy.

Fugger sváb gyal. ezrede, 6 század (28);

Buchern bajor gyal. ezrede, 6 század (29);

Pleitner frank gyal. ezrede, 6 század (30);

Enden alsó szász gyal. ezrede, 6 század (31);

Weirich westfáli gyal. ezrede, 5 század (32);

Birkenfeld württembergi gyal. ezrede, 6 század (33);

²⁾ A zárjel közé vett számok a Theatrum Europäum csataképére vonatkoznak (9. melléklet), melyen az illető csapatok ezen számjegyekkel vannak megjelölve. A csapatok megnevezésénél — ha különösen szembetűnő ferdítés nem történt — e forrás írásmódját követjük.

Nicola bajor lov. ezrede, 3 század (34);
Schack alsó zász lov. ezred, 3 század (35);
Post westfáli lov. ezred, 6 század (36); és
Zobel frank lov. ezred, 6 század (37).
 Összesen 35 gyalog és 18 lovas század.
 Hohenlohe hadteste.

Leyen jobbszárny hada, 10 mainzi és 1 bási; 3 trieri, 3 münsteri gyalog század, a neuburgi ezred, 7 századdal és 1 pfalz-zweibrückeri gyalog század (41); *Waldeck Josias* balszárny hada, a kölni gyalog ezred 6 századdal, 1 strassburgi század, 1 svéd, 1 pomerániai század, a braunschweig-lüneburgi ezred 6 és a hessendarmstadti ezred 5 századdal (42);

Hardenberg 3 lov. század (43);

Rauch 3 lov. század (44);

Schweinitz 3 lov. század (45); és

Ursenberg 3 lov. század (46).

Összesen 45 gyalog és 12 lovas század.

Francia hadsereg; parancsnoka *Coligny* gróf altábornagy.

Espagne és *Granzé* gyalogezredek, 20 század (48);

Laferté gyal. ezred, 20 század (49);

Tourraine gyal. ezred, 20 század (50);

Piemont gyal. ezred, 20 század (51);

Bauvaise lovas dandára, 12 lovas század (55, 56, 57);

Fourneaux lovas dandára, 12 lov. század (58, 59, 60); és

Cassion lovas dandára, 16 lovas század (61—64).¹⁾

Összesen 80 gyalog és 40 lovas század.

A szövetséges hadak összes ereje tehát (harcászati tagozat szerint) 234 gyalog és 133 lovas század; a seregek közül a császári és a francia volt a legerősebb, Hohenlohe hadteste (létszámát tekintve) a leggyöngébb.

Tüzérséggel a szövetséges hadakat is a császárnak kellett volna ellátni; az előkészületek azonban oly hiányosan tétettek meg, hogy e hadakhoz fölszerelt ütegek beoszthatók nem voltak. Így tehát *tüzérséggel csupán a császári sereg volt ellátva.*²⁾

¹⁾ A csataképen (9. melléklet) a 64-nél magasabb számmal jelzett csapatok a már fölsoroltaknak a harc közben elfoglalt helyeit jelzik.

²⁾ Die Feldzüge Montecuccolis etc. i. h. III. 4. lap.

A szövetséges hadsereg felállítása első sorban és kizárólag a *védő harcztot* tartotta szem előtt; ehhez képest a Rába vonala, mint *védő vonal*, a szövetséges hadak közt a fővezérlet által olyképen osztott föl, hogy minden sereg a *Rába-vonal azon részét tartozik megoltalmazni, mely fölállítása előtt fekszik.*

Így jutott az igen nagy fontosságú *Rába-kanyarulat* megvédelmezése a harcban legkevésbé járta és edzett birodalmi seregnek osztályrészül; e beosztás a németek részéről a csata után számos panasz tárgyává tétetett, mivel a németek nagy veszteségeiket e beosztásnak tulajdonították s úgy vélték, hogy Montecuccoli ezt, a császári csapatokat kimérendő, szándékosan cselekedte.¹⁾

A felállításra vonatkozólag még különösen fölemlítendő, hogy a sereg *vonata* és *málhája* nem vitetett hátra Fürstenfeld felé, hanem közvetlen a csatavonal mögött állott.

A törökök a csata előtt a jobb parti emelkedéseken, az erdős részek közelében, táboroztak s formászerű csatarend mellőzésével négy főcsoportban indultak a harcba; e csoportok közül három az első harcvonalat, egy annak tartalékát képezte; az erő nagyobb része azonban harcba nem jutott.

A harc előkészületei. A pusztá védekezés eszméjéhez szorosán ragaszkodó szövetséges fővezérletnél a harc előkészületei csupán abból állottak, hogy a Rába-vonal egész hosszában figyelő őrsökkel láttatott el, melyek az átkelésre alkalmasnak vélt pontokon futólagos védőműveket emeltek. Hohenlohe azonkívül Magersdorf falut, a francziák Szt.-Gotthárd balparti részét megszállották s védelemre berendezték.

A Rába-kanyarulat előtt álló birodalmi hadsereg azonban csupán megfigyelő őrsöket állított, s a védőművek készítése e részen elmaradt.

Ez igen nagy fontosságot nyert később, mert a törökök az átkelést ép e kanyarulatnál kezdték meg s mivel hozzá még az őrködés sem volt elég gondos, a szövetséges sereg a törökök által a szó legszorosabb értelmében meglepetett.

A nagyvezír ugyanis július 31-én, miután az első átkelő

¹⁾ E panaszra később még visszatérünk.

kísérlet meghíusult, az átkelés kierőszakolására minden előkészületet megtett.

Nevezetesen a Rába-kanyarulat központja előtt három — együtt mintegy 12—15 ágyúból álló — üteget állított föl. A kanyarulat keleti és nyugoti ágánál a jobb parton nagy kiterjedésű sánczokat hányatott föl s azokat megszállatta. Az átkelésre alkalmas helyeket fölkerestette s oda, valamint a közbeeső cserjésekbe figyelő őrsöket állíttatott.

Az est beálltával pedig a legnagyobb csendben a janicsárok néhány osztagát és más csapatokat is *Mohammed* pasa parancsnoksága alatt a Rábán átküldvén, általuk a *balparton* szintén sánczokat készíttetett, melyek oltalma alatt az átkelés végrehajtandó volt.

Minderről a szövetséges fővezérlet tudomással nem bírt s így történt, hogy midőn a törökök augusztus 1-én az átkelést tömegesen megkezdték, egyrészt a már kész és megszállt sánczokban oltalmat leltek, másrészt a szövetséges hadakat és azok fővezérletét meglepték.

Montecuccoli emlékirataiban ¹⁾ élesen nyilatkozik e dolog felől:

«Ez némelyek ²⁾ hibája, kik — azt gondolván, hogy úgyis szándékunkban levén a harc — védőművek készítését fölöslegesen tartották. A jó ember nem értette meg szándékunkat; igaz, hogy harczolni akartunk, de előnyös viszonyok közt, akkor a mikor mi azt jónak látjuk, de nem sorsunkat a véletlenre bízva; hogy az óvatosságot nem akartuk szem elől téveszteni, hogy jó rendben, nem pedig rendetlenségben és az ellenség által meglepetve akartuk a harczot kezdeni.

Pedig meglepettünk s e meglepetés zavarba ejtette embereinket s egy 7 óráig tartó, kegyetlen, véres és egyes mozzanataiban gyakran válságos harczot eredményezett.»

¹⁾ Montecuccoli i. h.

²⁾ E «némelyek» alatt Waldeck gróf altábornagy értendő, a birodalmi sereg helyettes parancsnoka, ki már gyakran nyilvánított józan gondolkozása, nagy önállósága s általában tehetségessége folytán a fővezérrel többször ellenkezésbe jutott s Montecuccoli által gyűlölt személyiség volt.

E nyilatkozatból kitűnik, hogy Montecuccoli Waldeck grófot egyenesen avval gyanúsítja, mintha az a *fővezérletet a csatára kényszeríteni akarta volna.*

Hogy valóban volt-e ez Waldeck gróf szándéka, az ki nem deríthető; bár a huzavona fölött a július 29-iki hadi tanácsban kikelt, ily szándékot akkor nem nyilvánított s ez a csata után a münsteri érsekhez és a császárhoz intézett leveleiből sem tűnik ki.¹⁾

Elvben ily szándék helytelen lett volna, mert az alparancsnoknak a fővezért *soha és semmi körülmények közt* kényszerhelyzetbe hozni nem szabad. A jelen esetben azonban, midőn Montecuccoli hosszas huzavonáival minden jobb gondolkozású katonát elkésérett és arra, a mikor Montecuccoli «a harczot fölvenni jónak látja» minden valószínűség szerint örök időnkig várhatott volna, Waldeck egy ily elhatározását — helyeselni ugyan nem — de megérteni tudók.

Ezek szerint Waldeck grófot jogosan terheli a vád, hogy az örökösést elmulasztotta, de nem jogosan a másik, hogy védő műveket nem készíttetett el; sőt az örökösés dolgában is a vád őt csak ép úgy terheli mint a fővezért.

Montecuccoli azt mondja, hogy harczolni akart; ha ezt akarta, az ellenséget valahol *át kellett bocsátani*, mert különben harcz nem jöhet létre; Waldeck gróf, ha a sánczok készítésére *parancsot kapott volna*, úgy azt bizonyára el nem mulasztja.²⁾ De ő csak azt tudta, hogy *a fővezér a harczot el akarja fogadni*, s így nem zárhatta el védőművekkel a kanyarulatot, mert ez ismét csak *a török átkelésének ideiglenes megakadályozását* eredményezte volna, de nem azt, a mit a fővezér állítólag akart, t. i. döntő harczot. Wal-

¹⁾ Mindkét levél a Theatrum Europæum IX. kötetében 1218. és 1219. lap.

²⁾ A többször érintett osztrák mű azt állítja, hogy Montecuccoli a kanyarulat torkolatának sánczozatokkal való elzárását *elrendelte*. Ez intézkedésnek azonban sem Montecuccoli emlékirataiban, sem a német forrásokban semmi nyoma; már pedig a dolog elég fontos volt arra, hogy megemlítessék; különösen pedig Waldeck grófról a kitűnő katonáról bajos föltetni, hogy egy határozott parancsot ne teljesített volna, s Montecuccoli is alig éri be vala a gúnyos megjegyzéssel, ha egy valósággal adott parancs megszegéséről volna szó.

deck tehát a fővezér nyilvánított eszmejének felelt meg s ha sán-
czot von, akkor cselekszik vala a fővezérlet szándékainak ellenére.

A dolog titka azonban az, hogy Montecuccoli mást beszélt,
mint gondolt. Harczot akart ugyan, de nem döntő jellegűt, mely a
hadjárat sorsát befejezi, hanem csak olyan olcsóbb diadalt, mint
Körmendnél. Te-Deumot enekelni, díszlővést adni és győzelmi
jelentést Bécsbe küldeni ezért is lehetett volna s kevesebb fárad-
ságba, kevesebb kockázatba kerül vala. Ha pedig ez többször sike-
rül, a török elmegy s Montecuccoli tovább manővrozhat.

Ezt a szándékot nem értette meg Waldeck s ezért ítéli el oly
erősen a fővezér.

Nem érdektelen végre a nyilatkozat, mint bizonyítvány arra
nezve, hogy *a csata létrejöttét csakis e meglepésnek köszöni*; e nél-
kül Montecuccoli nem verekszik s elmulik hadvezéri pályája a
nélkül, hogy valaha csatát vezetett volna.

Az örködés dolgában Waldeck kétségtelenül vétett; de vétett
maga Montecuccoli is. A hadsereg felállítási és harczkörletében
egyetlen pont sem volt oly alkalmas az átkelésre, mint azon a
török felé hajló kanyarulat. Montecuccolinak föl kellett ismerni,
hogy ez az átkelés legvalószínűbb helye, annál is inkább, mert
már 31-én e helyen a török tényleg átkelt; neki tehát a Rába-vonal
e részere nem ép annyi, de *tízszer annyi* gondot kellett volna for-
dítani, mint a többi pontokra s annak őrzésére nemcsak a birod-
almi sereg vezérét *külön fölhívni*, de *öt külön utasítással* kellett
volna ellátni.

Ha tehát a török a szövetséges hadakat meglepte, ezért a
felelősséget nem háríthatja egyszerűen az alvezérre, hanem abban
neki ugyanolyan része van.

A CSATA LEFOLYÁSA.

A bevezető harcz. A nagyvezír a folyón való átkelést július
31-ike éjjelén a megelőzőkben előadott módon előkészítvén, a szö-
vetségesek fölött már is előnyt nyert, melyet nem késett kiak-
názni.

Augusztus 1-én kora reggel megkezdődött a tüzérségi harcz.

még pedig nagyobb erővel Magersdorf ellen, nyilván azon czélból, hogy a szövetségesek figyelme ide irányíttatván, a fő-átkelő ponttól elvonassék.

Ugyanekkor egy erős lovassági osztály (néhány ezer lovas) a Rábán *fölfelé* húzódtott.

Mindkét rendszabály elérte czélját. A birodalmi sereg vezérlere, valamint Hohenlohe is, figyelmüket Magersdorf felé fordították, Montecuccoli pedig, ki azt vélte, hogy a Rábán fölfelé húzódó ellenséges lovasság jobb oldalának megtámadását szándékolja, *Sporck* altábornagyot 1000 császári lovassal, a dragonyosok és a horvátok egy részével szintén a Rábán fölfelé vonúttatta.

Ez idő alatt a török csapatok a kanyarulat déli pontjánál s más helyeken is összegyűlekeztek, hogy az átkelés mindjárt nagyobb erővel legyen megkezdhető.

Reggel 6 órakor kezdődött meg az átkelés, de egyelőre csak kisebb csoportokban, melyek egy a folyón átvetett keskeny pallót használtak. ¹⁾

E mozdulatokat leginkább Hohenlohe altábornagy figyelte meg, ki beteges lévén, sátra előtt, mely egy major mellett az emelkedésen állott, táborigyőn ült s nem is késett a birodalmi sereg parancsnokát — kinek körletében a mozdulatok végbementek — tett észleleteiről értesíteni.

Míg azonban a jelentések ide-oda küldözttettek, míg a sereg-részek fegyverbe szólíttattak és harcra rendezttettek, órák múltak el.

A figyelő őrsök az első támogatást csak reggel 8 óra tájban nyerték, de ez is elégtelen volt s a szövetségesek őrsvonala minde-nütt hátrálni kényszerült.

Sporck altábornagy a Rábán fölfelé vonuló lovasság csekélyebb erejét s rendetlen menetét észrehevén, a Rábán átkelt, a török lovasságot megtámadta s szétverte. Ezután a táborba visszatért.

Első mozzanat. Reggel 9 óra volt, midőn a törökök az átkelést tömegesen megkezdtték.

¹⁾ Ezek — úgy látszik — csak Mohammed pasa erősítésére küldettek, mert a tulajdonképeni átkelés (lásd: első mozzanat) csak 9 órakor vette kezdetét.

Ismail boszniai pasa volt az első, ki nagyobb erővel átkelt, még pedig 3000 szpahival, kiknek mindegyike egy-egy janicsárt vett föl a lovára; az átkelés a Rába-kanyarulat legdélibb pontjánál, az ütegektől jobbra (keletre) ment végbe; ¹⁾ a víz valamivel a kengyelen felül ért. ²⁾ Ez átkelés alatt a kanyarulatnál levő ütegek hevesen tüzeltek.

Egyidejűleg az egész török hadsereg megmozdult és a magassalat lábainál csoportokat alkotva, csatarendbe állott.

Mihelyt a szpahik partot értek, a janicsárokat leszállították és a birodalmi sereg örs-csoportjait megrohanván, azokat táborhelyeik felé tüzték. A janicsárok egyik része *Magersdorf* falut foglalta el és rögtön annak megerősítéséhez látott, a másik részben a kanyarulatban már megkezdett sánczok folytatásába fogott, részben pedig Mohammed csapataival egyetemben a szpahikat követve, támadólag előnyomult.

A szövetséges hadak s kiváltképen a birodalmi hadsereg e támadásra nem volt elkészülve. Ha már meglepő volt maga az átkelés, még meglepőbb volt a gyorsan bekövetkező támadás.

A törökök támadó lökemét Waldeck gróf a *Fugger* gyalogs. tábornok parancsnoksága alatt előreküldött sváb és bajor gyalogezredekkel kívánta fölfogni; mögötte következtek a frank és szász gyalog ezredek mint második harcvezetők s végre a württembergi gyalog ezred. A lovasságot, mint általános tartalékot, maga Waldeck gróf szándékozott elővezetni.

A gyors támogatásra fölhívott fővezér a császári seregtől a *Schmidt* lovas, a *Nassau* és *Kielmanseck* gyalog ezredekét küldte a Rába kanyarulata felé.

Fugger támadása kezdetben sikeres volt; mihelyt a törökök a birodalmi ezredek előnyomulását észrevették, előbb megállapodtak, majd pedig megfordultak és hátrálni kezdtek. Fugger tábornok ekkor a Pleitner ezredes által vezetett frank gyalog ezredet is első harcvezetőkbe rendelte, és a futamodó törököket széles arcvonallal üldözni kezdé.

Ámde a törökök hátrálása csak csel volt, hogy a keresztények

¹⁾ Lásd a 9. mellékletet.

²⁾ Rasid naplója i. h. 519. lap.

rendetlen üldözésre csábitassanak. Egy adott jelre az egész török harczvonal egyszerre visszafordult és iszonyú ordítózással, melynek zaja a lövegek gyors tüzelése által még növeltetett, a legnagyobb mértékben meglepett és képtelen zavarba ejtett német csapatokra rohant.

A birodalmi hadsereg első ezredei, miután úgy Fugger tábornok mint Pleitner ezredes lovaikról holtan lebuktak, rendetlen futásban menekültek a harcz színhelyéről, magukkal ragadva a hátsó vonalakban álló birodalmi gyalogságot is.

Ugyanily szerencsétlen véget ért a birodalmi hadsereg jobb szárnyán előnyomuló császári csapatok támadása; a törökök hirtelen visszafordulása őket is teljes zavarba ejtette s előbb Schmied lovas ezrede, majd a Nassau és Kielmanseck gyalog ezredek is megfordultak s a legnagyobb rendetlenségben hátrálva, a törökök által teljesen szétverettek. Nassau ezredes elesett, ezrede pedig majd teljesen megsemmisített; Schmied ezredes megsebesült, vértés ezrede szétszóratott.

E válságos pillanatban vezette elő *Waldeck* gróf altábornagy a birodalmi hadsereg egész lovasságát.¹⁾ De ez is hiába való erőlködés volt. A vezér példáját a lovas századok egy része követte csak s így a támadás erőtlen levén, visszaveretett, a századok nagyobb része pedig már a zűrzavar és a saját gyalogság futásának megpillantásakor visszafordult és a csatatérről elmenekült.

Iszmail pasa rohama tehát fényes sikert aratott; a birodalmi hadsereg szét volt verve, a szövetséges hadak fölállítása a középen át volt törve és a száguldó szpáhik egész a birodalmi hadak málhájáig hatoltak elő. Ha csak a kanyarulatban tényleg jelen levő török csapatok követik is a rohanó tömeget s magukat a szövetségesek belső szárnyaira vetik, a zavar fenn lett volna tartható addig, míg az átkelőfélben levő tömegek oda érnek s a harczot végérvényesen eldöntik.

De Iszmail pasa ereje a rohammal kimerült, annak folytatására csapatai nem voltak s így a harczban rövid szünet állott be, mi a szövetséges fővezérletnek ellenintézkedésekre időt engedett.

¹⁾ A 9-ik mellékletben a Rába-kanyarulatban e harcz van ábrázolva; a birodalmi lovas csapatok 81. számmal, *Waldeck* gróf 82. számmal van jelölve; jobbra a 84., 85. számok a császári csapatokat, elől a 79., 80. számok a birodalmi futó gyalogságot jelzik.

Második mozzanat. Hogy a szövetséges sereg fővezérlete a veszélyeztetett középnek oly könnyen segínyt nyújthatott, annak oka az volt, hogy a török hadak átkelő kísérleteket másutt nem tettek, s a harcra alkalmazott erőt csupán a Rába-kanyarulatnál átvitt csapatok képezték. A fővezér tehát a szárnyhadaktól erőt elvonhatott a nélkül, hogy ez által magát nagyobb veszélynek kitette volna.

Az első siker, melyet Iszmail pasa rohama aratott, úgy látszik egy pillanatra a nagyvezír figyelmét is teljesen lekötötte, miután a legközelebbi mozzanatban tőle eredő intézkedéseknek nyoma nincs.

Az átkelő ponton ugyan a török csapatok egymást követik, de ez átkelés inkább önkéntes; «a mint a moszlim harcosok az ellenség vereségét látták, harcvágytól égve csapatosan keltek át» — úgy mondja Rasid,¹⁾ s igen valószínű, hogy úgy is volt.

Ámde az átkelő tömegeket előbb rendezni kellett s mielőtt egy újabb roham létesülhetett volna, a szövetséges hadak segínyt nyertek.

Három gyalogezred a *La Corona*, *Sparr* és *Tasso* ezred és két lovas, a *Lothringen* és *Schneidau* ezredek rendeltettek a császári seregtől a Rába-kanyarulathoz, hogy a török további előnyomulása meggátoltassék.

Montecuccoli emlékiratai e segélyadást így adják elő:²⁾ . . . «azon a ponton voltunk, hogy minden elvesz. Ekkor valaki kétségbeeséssel jött hozzám, rejtett karddal, s azt kiáltá, hogy a csapatok nem teljesítik kötelességüket, s visszavonhatatlanul veszve van minden. Én azt válaszoltam neki, hogy legyen bátor, hisz még kardot sem vontunk, hogy ez eseményt előre láttuk, hogy minden jól megy s előre rendeltem három császári gyalog ezredet» stb.

Montecuccoli tulajdonságaihoz tartozott, hogy az általa gyűlölt személyeket gyűlöletes színben föltüntetni, ellenben saját személyét kérkedőleg előtérbe tolni szerette. Mert ez a «*valaki*» ismét Waldeck gróf altábornagy, ki neki valószínűleg azt jelentette, hogy a birodalmi sereg pillanatnyira harczképtelen s így a fővezéren áll,

¹⁾ Rasid naplója i. h. 519. lap.

²⁾ Montecuccoli i. h.

hogy segélyt rendeljen. Hogy azonban Waldeck gróf *kétségbe esve* jött volna hozzá, s hogy *mindent elveszettnek tartott*, ép úgy hihetetlen, mint az, hogy Montecuccoli *«ez eseményt előre látta!»*

Kellett volna előre látnia azt, hogy a török e ponton fog átkelni, *kellett volna* előre látnia, hogy a birodalmi újoncz-sereg a törökök első heves rohamát ki nem állja, s *gondoskodnia kellett volna*, hogy annak támogatására kipróbált erők készen álljanak. De mivel mindez nem történt, s a császári ezredek a pillanatnyi veszélyhez képest, s a mint harczra elkészültek, vonattak e fontos pontra. Montecuccoli *cselekményével* bebizonyítja, hogy a mit mondott, az nem áll, s az egész nem egyéb hiú kérdésnél, hogy saját hadvezéri fenséges nyugalmát, mely a veszélyekkel szemben közönyös, kellő világításban tüntesse föl.¹⁾

A harczra rendelt császári ezredek Iszmail pasa csapatait baloldaldalban, Hohenlohe altábornagy szintén előre vezetett csapatai jobboldaldalban megtámadván, a harcz megállapodott, mire a birodalmi sereg még harczban nem volt, vagy csak kevesebbet szenvedett csapatai is újból, még pedig a betegsége daczára lóra kapott *Badeni* örgróf által, összegyűjtettek és támadólag előnyomultak; Waldeck e támadásnál a lovasság egy részét, a bajor és frank lovasokat, ismét személyesen vezette rohamra.

E csapatoknak, nehéz küzdelem árán, melyben magát *Lothringeni Károly* herczeg, később Buda visszahódítója, magát lovas ezrede élén különösen kitűntette, végre sikerült a törököket a Rába-kanyarulatba visszanyomni.

Hohenlohe csapatai ez alkalommal visszafoglalták *Magersdorfot*, melyet a janicsárok makacsul védelmeztek, s inkább bennétek a fölgyújtott házakban, semhogy azokat az ellenségnek átengedjék.

«Csodálatos makacsság, mely megérdemli, hogy róla meg-

¹⁾ Az osztrák hadi történetírás ki is aknázza Montecuccoli ez öndicsőítését, s áradozó szavakkal írja le e jelenetet. Csak az kár hogy a jelenet hőse és leírója *ugyanegy* s így hitelt nem érdemlő személyiség; ha *más* szemtanú írná, szavunk nem lehetne; de mivel maga írja le, s mivel a kérdés rossz tulajdonságát róla már több alkalommal beiga-zoltuk, az egésznek semmiféle értéket nem tulajdonítunk.

emlékezzünk» — írja Montecuccoli;¹⁾ bizony csodálatos, annak, ki azt meg nem érti!

Ez eredmény azonban csak ideiglenes volt.

A török hadak a jobb partról most már nagyobb számban jöttek át; átkelt a janicsár aga, és Kaplan pasa is,²⁾ és a visszavetett janicsárokat és szpahikat fölvéve, a támadást megújították.

A nagy erővel megindított lökem ismét megzavarta a szövetséges hadak egyensúlyát. Kitűnt, hogy a fővezér és Hohenlohe által hozott segély csak ép arra volt elégséges, hogy a törökök a Rába kanyarulatba visszanyomassanak; mihelyt azonban a törökök újabb csapatokat vetettek a harcz mérlegébe, a szövetséges sereg harczvonala ismét engedni, majd lassan de következetesen hátrálni kezdett.

Montecuccoli belátta, hogy ha a dolgot tovább folyni hagyja, az előbbi kedvezőtlen harczhelyzet, vagyis a harczvonal áttörése ismét bekövetkezik.

Harmadizben kell tehát a szárnyakról csapatokat a középre vonni; nagy szerencse, hogy a török fővezér intézkedéseivel még mindig késett, a szövetségesek szárnyait semmikép nem nyugtalanította, s így a közép felé erősítéseket küldeni lehetett.

A császári seregtől a *Spick* és *Fio* gyalog és a *Rappach* lovas ezredet rendelte Montecuccoli a középre. Ámde most már a császári sereg nyolcz gyalog ezredéből öt, kilencz lovas ezredéből négy, az egész erőnek tehát több mint fele a középben volt alkalmazva, s mégis biztosra volt vehető, hogy a török támadás megállítására ez erő elégtelen.

Montecuccoli ennélfogva *Coligny* francia parancsnokhoz küldött, hogy tőle a kölesönös megállapodásokhoz képest segélyt sürgessen.

Coligny készségesen megküldötte a kert segélyt, és pedig *La Feuillade* parancsnoksága alatt az *Espagne* és *Granzé* gyalog ezredeket és *Beauvaise* lova dandárát; nemsokára követte e csapatokat még a *Tourraine* és a *Laferté* gyalog ezred is.³⁾

¹⁾ Montecuccoli i. h.

²⁾ Rásid naplója i. h. 519. lap.

³⁾ Az osztrák források, csupán Montecuccoli emlékirataira támasz-

A Hohenlohe-hadtesttől szintén erősítések küldettek.

Montecuccoli a megérkezett csapatokkal úgy látszik a harczt csak megállítani akarta, s ezért az ezredeket megfelelő felállításban — a francziákat Magersdorf helység mellett — egyelőre készenlétebe helyezte.

A francia csapatok azonban, kivált Bauvaise lovas dandára, nem bírta az ellenséget ily közletről tétlenül nézni, s parancs nélkül rohamot intézett.¹⁾ Az elöl levő török feloszlott csapatokat e roham ugyan visszavetette, de midőn a dandár a törökök tömegeibe ütközött, támadása megtörött s a dandár visszafordulni volt kénytelen.

A roham annyit használt, hogy a francziák példájára a többi csapatok is előnyomultak s a török hadak lassan visszanyomattak; a francziáknak a roham elég veszteségeket okozott; a sebesültek közt volt egy ezredes, továbbá Villeroy, Sery, Rochefort és Genusch urak.

A szövetséges hadak együttes erőlködései folytán a törökök a Rába-kanyarulatban azon vonalig nyomattak vissza, hol a janicsárok és Mohammed pasa sánczai voltak.

A mozdulat most mindkét részen megszűnt és a küzdelem álló tüzharczczá változott át.

A szünet egész déli 12 óráig tartott.

Harmadik mozzanat. A szünet alatt történt dolgok az egész csata legérdekesebb részét képezik.

ködva, azt állítják, hogy Coligny a segílyt megadni vonakodott s hogy összesen csak 1000 gyalogost és 600 lovaszt küldött. A német igen körülményes források Coligny ez első vonakodásáról mit sem tudnak s ez nem is valószínű, sőt a segílyt *készségesen* kellett neki megadnia, különben nem küldte volna fokozatosan majd *egész* gyalogságát oda, mert nála csak a Piemont ezred maradt vissza.

Die Feldzüge Montecuccolis etc. című mű különben tévesen Coligny-nak a harmadik mozzanatba eső vonakodását helyezi ide, ott pedig elhagyja; az osztrák író általában a német forrás adatait összezavarja Montecuccoliéival, de nem egyezteteti azokat, bár az egyeztetés — a németek nagy körülményességénél fogva — nem nehéz.

¹⁾ Weil nun diese den Feind nicht lange so nahe vor der Nase sehen konnten, gingen sie ohne Ordre auf denselben los etc. Theatrum Europäum IX. 1202.

Montecuccoli a dolgot így adja elő:¹⁾

«Miután részint személyesen végrehajtott, részint mások által tétetett kémszemlékből a helyzetről és annak előnyeiről, valamint az ellenséges csapatok elosztásáról meggyőződtem, *a többi vezérekkel egyetértőleg támadásra határoztam el magamat*, annál is inkább, mert észrevettem, hogy némelyek távozni akarnak, hogy többen a csatateret már el is hagyták, míg mások málháikat csomagoltatták hasonló szándékkal; én ekkor kijelentém nekik, hogy nincs más út menekülésünkre mint a mit bátorságunk mutat s a mit karunk nyit; *hogy az ellenséget teljes erővel meg kell támadnunk, hogy őt a végső erőmegfeszítéssel is el kell üznünk, s ha célunkat el nem is érjük, helyünket erősen meg kell állnunk*, s magunkat vagy borostyánnal vagy cyprussal kell megkoszorúznunk, vagy a diadalt vagy a sírt kell megtalálnunk, vagy győznünk kell, vagy meghalunk!»

E jelenet még sokkal fenségesebb mint az, melyről a második mozzanatban megemlékeztünk; méltó a legnagyobb festő ecsetére; a vezértársak felelemtől eltorzított arcú, görnyedt alakjai közt, kik mögött a málhákat csomagoló szolgák sürgölődnek, kiemelkedik a fővezér magas alakja, ki tábornagi pálcáját az ellenség felé emelve, átszellemült arczczal történeti nevezetességű szavakat mond, magas lélek sugallta fenséges szónoklatot tart.

Gyönyörű — de nem hű, nem igaz!

Mert e jelenet is csupán hősének képzeletében született meg, utólagosan, midőn emlékiratainak írása közben a görög és római nagy hősök emlékét földidézte, midőn saját tetteinek, hadvezéri dicsőségének megörökítésére, saját énjének fölmagasztalására commentárjait megírta.²⁾

¹⁾ Montecuccoli i. h.

²⁾ Mondanunk sem kell, hogy az osztrák hadi történetírás, mely a csatát csupán Montecuccoli jelentései és emlékiratai alapján dolgozta föl, a szóban forgó jelenetet — bár annak leírása a szerző önmagasztalása folytán, méltán gyanút kelthetett — történetileg igaznak veszi, s *mivel igen szép*, a dolognak más források által való beigazolását nem keresi; ha pedig véletlenül reá talált — azokat agyonhallgatja. Hogyne, hisz ha e szépen rendezett színpadi jelenet kimaradna, a leírás leghatásosabb részei elvesznek vala s az érzelmekben erősen dolgozó író ezeket magába fojtani lett volna kénytelen. Die Feldzüge Montecuccolis etc. i. h. III. S. 14.

Az egykorú történetírás e jelenetről nem tud semmit, sőt a dolgot egész máskép adja elő.

Nem hogy Montecuccoli élesztette volna vezértársainak bátorságát, buzdította volna őket kitartásra, s tüzelte volna őket az élet-halál harcra, de sőt ő volt az, *ki a harcot félbeszakítani akarta, sánczot vonni a török és a császári sereg közt s magát másnap e sáncz mögött védelmezni.*

«A tábornokok ekkor — mondják az egykorú német források¹⁾ — hadi tanácsba gyülekeztek össze, megfontolandó, mi a további teendő. *Montecuccoli gróf császári tábornagy úgy vélte, hogy az ellenség ellenében magunkat egy erődített szakasz (sánczvonala) által kellene biztosítani, az éjjelen át ezen dolgozni s másnap e mögött állást venni; mert a gyalogság állapotánál fogva jogosan lehet attól tartani, hogy ha a támadás nem sikerül, a baj sokkal nagyobb lesz.»*

Ime, mivé zsugorodik össze a fenséges jelenet, a szemtanúk előadása nyomán írt egykorú hadi jelentésben.

A hadi tanács további folyamán Hohenlohe lépett föl a fővezér e terve ellen, indokolva a támadást leginkább az által, hogy meggyőződése, miszerint ha a döntés *most* be nem következik, az éj folyamán *s a sötétség leple alatt a sereg fele megszökik.* Együttal ajánlja, hogy *a végrehajtandó főtámadásnál az első harczvonalba a francia csapatok állíttassanak, melyek eddig még aránylag legkevesebbet szenvedtek.*

Ez ellen azonban Coligny szólalt föl, először mert a feladat nem őt, hanem a megegyezés szerint a birodalmi sereget illeti, másodsor pedig azért, mert serege, kivált pedig lovassága a francia nemesség javából állván, a király lelkére kötötte, hogy e sereget kockára ne tegye.

Végre abban történt megegyezés, hogy az első harczvonala a császári, a német és a francia csapatokból közösen alakíttatik meg, *s a támadás nyomban végrehajtatik.*

19—21. lap. A Kriegschonik rövid, de tárgyilagosabb leírása e jelenetet *nem említi* föl s így jogosan véljük, hogy nem is hiszi.

¹⁾ Theatrum Europaeum IX. 1203. lap és Ortelius redivivus II. 340—341. lap.

A támadás tehát nem Montecuccoli elhatározása, hanem a hadi tanácsé, s ő kénytelen volt belenyugodni, átlátva Hohenlohe nagyon is fontos okait, melyek valóságában alig kételkedhetett. Hohenlohet ajánlatánál nem a vakmerőség vezérelte, hisz a korábbiakból, legkivált pedig a kanizsai hadjáratból tudjuk, hogy ő a nagy és merész vállalkozások embere nem volt; de vezette a mélyebb belátás, a biztos tudat, hogy a szövetséges sereg sokkal messzebbre ment, semhogy most meghátráljon, vezette a seregek ismerete, jól tudva, hogy a katonák nagy része csak alkalomra vár, hogy a csatateret tömegesen odahagyja, végre pedig vezette az önfentartási ösztön, mely meggyőződéssel jelentvén ki, hogy *«ha az ellenséget jelenleg elfoglalt állásában az éjen át meghagyjuk, holnap egyikünk feje sem lesz törzsökén, hanem valamelyik török tarisznyájában»*.¹⁾

Hogy mennyire igaza volt Hohenlohenak, azt a legközelebbi félóra nagyon is hathatósan bebizonyította.

Míg ugyanis a szövetséges fővezérek a csata kellő közepében hadi tanácsot tartottak s egymással vitatkoztak, Köprülizáde Ahmed nagyvezir nem tanácskozott, hanem cselekedett.

Mintha az eddigi hibát, hogy t. i. a középén előnyomuló csapatokat kellő támogatás nélkül, a szövetséges sereg szárnyait pedig nyugalomban hagyta, egyszerre belátta volna, egy nagyszabású, igen szép harcászati műveletbe fog, melynek azonban egy roppant nagy hibája volt: hogy *egy-két órával megkésett*.

A török fővezérnek a csoportosításból könnyen kivehető eszméje az volt, hogy *kettős átkarolás mellett, harcászati áttörést kísért meg*.

Az intézkedések, melyeket e szándék végrehajtására tett, a következők:

Négy lovas tömegből álló hadtest a Rábán *fölfelé* húzódva, egész Weixelbaumig hatolt föl s e faluval szemben, tehát a császáriak jobb szárnya irányában a Rábán való átkelést megkezdte. Egy ötödik oszlop a Rábán még tovább ment fölfelé, nyilván azon szándékkal, hogy a Rábán szintén átkelve a császáriak oldalába támadjon.

¹⁾ Theatrum Europaeum IX. 1204. lap.

Három lovas tömeg a Rábán *lefelé* vonúlt s az átkelést a francziák balszárnyával szemben volt végrehajtandó.

A kanyarulaton belül a Rába balpartján szintén három nagy és mély lovas tömeg alakult, míg további hat oszlop a jobb parton az átkelésre készen állott s azt azonnal megkezdendő volt, mihelyt az előbbieket támadó előnyomulással tért nyitnak.¹⁾

Mind e tömegek előnyomulása kevéssel *déli 12 óra után* kezdődött.

Montecuccoli a legnagyobb veszélyt a saját (császári) seregénél látta,²⁾ s mindenek előtt ennek elhárításáról gondoskodott.

E végből *Sporck* altábornagyot a *Sporck és Montecuccoli* vértetes ezredekkel, a *dragonyosokkal* és a *horvátokkal* Weixelbaum felé küldötte.

Sporck akkor érkezett Weixelbaumhoz, midőn a török lovas tömegek egyike a Rábán már átkelt; a derék lovasvezér két vértetes ezredét gyors elhatározással a már átkelt török lovasság ellen vezette, míg a tovább fölfelé huzódó oszlop elűzését a dragonyosokra és a horvátokra bízta.

Mindkét vállalat sikerült. A Sporck által hevesen megtámadt török lovasság csak csekély ellenállást fejtett ki és visszafordult a Rába felé, magával ragadván az átkelő félben levő másik két oszlopot is. Sporck ekkor néhány löveget állítván a partra, a törökök Alsó-Zanig felé visszahúzódtak.

A horvátok és dragonyosok szintén sikerrel gátolták meg az ötödik török oszlop átkelését.

A szövetségesek *balszárnya* ellen támadó oszlopok az átkeléshez nem is jutottak, mivel azt a francia csapatok, a Piemont gyalogezred és a Cassion lovas dandár, heves tüzelése állandóan meggátolta.

Míg ezek a szárnyakon történtek, a *középen* végbement a döntő küzdelem.

A szövetségesek az első hírre, mely a törökök újabb támadó

¹⁾ Lásd a 8-ik mellékletet, mely kiváltképen a csata e harmadik és főmozanatát ábrázolja.

²⁾ Meglehet különben, hogy a közép-tömegek alakítása — a közbeeső erdő miatt — később is vétetett észre.

eőkészületeit tudtul adta, csatarendbe állottak, hogy a török támadást előnyomulásukkal megelőzzék.

Az új csatarend a következő volt:

Jobb szárny: a császári hadseregtől a Lothringen, Schmidt és La Fréte lovas, Spick gyalog, Schneidau lovas, Pio gyalog, Rappach lovas, Tasso és La Corona gyalog ezredek.

Közép: a német birodalmi seregtől a szász gyalog, a westfáli és hajor lovas, a württembergi gyalog, végre a frank lovas ezred; ezek mellett *Hohenlohe* lovas és gyalog csapatai.

Balszárny: a francia csapatok *La Feuillade* parancsnoksága alatt: a Fourneaux lovas dandár, az Espagne, Granzé és Laferté gyalog ezredek, a Bauvaise lovas dandár, a Tourraine gyalogezred.

Az ezredek nagyobb része két harezvonalba levén tagozva, a támadólag előnyomuló első harezvonal megfelelő tartalékkal bírt.

A támadás félhold alakban, vagyis előretolt szárnyakkal és általános csataordítással ment végbe, mi a török hadak megfélemlítése végett viszonzásképp alkalmaztatott.

A rohamot *délután 3 óra* után a megszegyenült birodalmi csapatok kezdték meg, *Waldeck* gróf altábornagy vezérlete alatt, de csakhamar túl-zárnyaltattak a francziák által, kik a vitéz *La Feuillade* által vezetve, halált megvető bátorsággal rontottak a törökökre s annak csapatait azonnal hátrálásra bírták.

A három mély török lovassági tömeg nem bírt a heves rohamnak ellenállani, s jobb oldalában a francziák, bal oldalában a császári csapatok által nyomva, csakhamar a legnagyobb rendetlenségben futott vissza, mely rövid idő múlva kétségbeesett meneküléssé változott át.

A Rába megtelt a menekülő lovasok és gyalogosok ezreivel, kik egymást gátolva az átgázolásban, vagy örvényes helyekre jutva, csak csekély számban menekülhettek a túlsó partra.

A jobb parti oszlopok az általános hátrálás láttára szintén megfordultak és a magaslatokra vonultak vissza.

Miután pedig a szövetségesek — a Rába partjához érve — a túloldalra heves tüzelést fejtettek ki, a török tűzérsg is kénytelen volt — lövegeit cserben hagyva — elmenekülni.

A lövegek közül néhány beszögeztetett, a többi pedig a Rábába vetetett.¹⁾

A csata ily módon délután 4 és 5 óra közt a *szövetséges hadak teljes diadalával végződött.*

Úgy Montecuccoli, mint a német források, bőségesek a törökök veszteségeinek és az ejtett zsákmánynak fölsorolásában, a nélkül azonban, hogy csak egyetlen pozitív számadatot találjunk. Mind csak általános leírásokat, hozzávetőleges számadatokat adnak, melyek még később sem nyertek, hiteles forrásokból, megfelelő kiegészítést.

A *veszteségek* fölsorolása, a mi t. i. az ellenség veszteségeit illeti, a szokásos nagyítással adatik, míg a saját veszteséget minél kevesebbre tenni, fontos és szükséges dolognak tartatik.

Így a *törökök* veszteségét Montecuccoli a császárhoz intézett első jelentésében ²⁾ 6000-re, a később kiadott emlékiratokban ³⁾ azonban már 16,000-re teszi. Az osztrák források egyike ⁴⁾ 14,000, a másik (az újabb és tárgyilagosabb) 6000 főt számít,⁵⁾ de a vízbe fúltak nélkül; a német források egyike ⁶⁾ a veszteséget 8000-re, a másik ⁷⁾ 10,000-re teszi. Végre Rasid naplója, a török forrás, az összes veszteséget 5—10,000 főnek mondja.

Miután úgy a török, mint a többi források abban megegyeznek, hogy a Rába-kanyarulatnál körülbelül 10,000 fő kelt át, s hogy azok legnagyobb része odaveszett, s mivel Sporck az általa levágott törököket maga sem becsüli többre 300 főnél, de sőt ha a kanyarulaton kívül elesetteket 5—600-ra teszszük is, e szám a vizen át megmenekültekénél bizonyára kisebb, s így a törököknek a szt.-gotthardi csatában szenvedett veszteséget helyesen körülbelül *10,000 főben* állapíthatjuk meg.

¹⁾ Ezek közül néhány a következő napokban kiemeltetett és a császári tűzértséghez osztatván be, elvitetett.

²⁾ A német forrásokban szösz szerint közölve, ép úgy több osztrák forrásban. Jelen füzetünk hoz egy ily jelentést, egy magyar levéltárból is, mely azonban nézetünk szerint csak kivonat.

³⁾ Montecuccoli i. h.

⁴⁾ Die Feldzüge stb. i. h. III. 15. l.

⁵⁾ Kriegs-Chronik i. h. 52. l.

⁶⁾ Theatrum Europäum IX. 1210. l.

⁷⁾ Ortelius II. 343. l.

Nehezebb a *szövetségesek* veszteségeit megállapítani. Montecuccoli erről hallgat s csak oda veti, hogy *sokan* estek el és sebesültek meg; ép úgy nem említi a veszteséget az újabb osztrák mű; a régebbi osztrák munka 1500—2000, a német források 1800—2000 főt emlegetnek, a törökök végre néhány ezer főről beszélnek.

Mindezek összevetéséből a veszteség körülbelül 1800—2000 fő lenne, melyből azonban a legnagyobb rész a német birodalmi csapatokra esik.

A csata leírásánál észrevételeinket részben már megtettük, néhány megjegyzésünk azonban még van, s e végett a csata lefolyását még egyszer röviden átpillantjuk.

A *szövetséges* hadaknál föltűnik, hogy azok a csatát tulajdonképp minden *előkészület nélkül* fogadják el. A sereg még a július 30-diki csatarendben áll, málháját és vonatát közvetlen felállítása mögött tarja, s általában minden jel arra mutat, hogy a fővezérlet csak a körmendi átkelő kísérlet megújulását várja, komoly, döntő jellegű harcban azonban nem hisz.

E körülmény, kapcsolatban a *hiányos biztosító intézkedésekkel* és a birodalmi seregnek e szolgálatban való felületességével, idézi elő, hogy a szövetséges sereg az ellenség által *fényes nappal meglepetik* s a fővezérlet tervszerű és öntudatos harcvezetés helyett kapkodni kénytelen.

A meglepő támadás a föllállítás közepét, tehát a birodalmi sereget éri, mely az első mozzanatban *visszavetetik* és csekély híjja, hogy ez *az egész sereg teljes vereségét* elő nem idézi.

E miatt később a birodalmi vezérek Montecuccoli ellen a regensburgi birodalmi gyűlésen vádat emeltek, azt állítván, hogy a fővezér hibája volt, a legveszélyesebb pontra oly sereget állítani, mely újonczokból, harcban ki nem próbált csapatokból áll.

Montecuccoli tudományosan védekezik, azt mondván:¹⁾ «ép, mert a leggyöngébb csapatok voltak, azért kellett őket a középre állítani; a csaták közönségesen a szárnyakon döntetnek el, a közép a legbiztosabb hely, mert legkönnyebben támogatható stb.» *Elméletileg* Montecuccolinak igaza van, a *gyakorlatban* csak akkor, ha

¹⁾ Montecuccoli i. h.

a két sereg egyenlő, a harcra befolyást nem gyakorló terepen ütközik össze; de a Szt.-Gotthardnál főnforgott viszonyokat tekintve, igaza nincs. A *Rába-kanyarulat* Szt.-Gotthardnál a törököt az átkelésnek e ponton való végrehajtására kihívta; ez volt a *legkedvezőbb pont* s így az ellenségnek e ponton való átkelese és támadása már *a csata előtt egész biztosan előrelátható volt*.

Nem volt tehát igazolt e helyre, melyen makacs küzdelem már azért is valószínű volt, mert az átkelt török csapatoknak *a fejlődésre szükséges teret kieroszakolniok kellett*, a leggyöngébb csapatokat állítani.

A harc további lefolyásában hátrányos volt az, hogy a fővezér a megszorúlt birodalmi sereget mindig csak kisebb, tehát *elégtelen erővel támogatta*. Montecuccoli ezt azzal igazolja, hogy a szárnyaktól erőt el nem vonhatott, mert ezek megtámadását valószínűnek tartotta. Ez ismét csak ragaszkodás az elmélethez; ha a fővezér mindjárt elégséges erőt küld, a támadás a szárnyak ellen be sem következik, mert az ellenség már a második mozzanatban vereséget szenved. Elméletének helytelenségét különben igazolja a harmadik mozzanat, midőn a támadás a szárnyak ellen *ép akkor következett be*, midőn az erő túlnyomó része a *középen* harcolt, s e támadások mégis könnyen voltak visszautasíthatók.

A fővezér egyszerűen nem ismerte föl a helyzetet, hogy a *főcselekmény* színhelye csak a közép lehet, hol az ellenség tömegei állanak; itt kell a nagyobb erő és a támadó erélyes föllépés, míg a szárnyakon *védő* magatartás, az ellenség *átkelésének meggátlása* szükséges.

A XVII. században *más* fővezérrel szemben ily követelések nem volnának fölfelhozhatók, mert a harczászat fejletlen, az áttörés mint harczművelet ismeretlen vala; de Montecuccoli *tudós* vezér volt, ki könyveket írt a hadművészetről, tőle meg lehetett volna követelni, hogy a harczhelyzetet idejekorán fölismerje s e megismerés alapján helyesen rendelkezék.

Midőn végre az erő helyesen a középben alkalmaztatik, a támadás teljes sikert idéz ugyan elő, ámde ez nem a hadvezéri bölcs megismerés kifolyása, hanem kifolyása a *kényszerhelyzetnek*; Montecuccoli ugyanis még ekkor is félrendszabályt, a döntés halasztására czélzó intézkedést javasol, de vezértársai *érezik*, hogy

Montecuccoli ajánlatát elfogadva minden elvész s ezért sürgetik a *döntő támadást*, melynek kezdeményezését és dicsőségét Montecuccoli utólagosan magának foglalja le.

A török fővezérletnél dicséretre méltó, hogy a legkedvezőbb átkelő pontot fölismeri és jól föl is használja. De ha már a nagyvezír a döntő harcra el volt határozva, nem lett volna szabad az átkeléssel csak *próbálkozni*; mihelyt az első csapatok a túlparton ellenállásra nem találva kiterjeszkedtek, az átkelést *szünetelés nélkül* kellett volna folytatni, csapatot csapat után átvinni. Ha ez történik, az első sikeres támadás fenn nem akad, s a vállalatot fényes siker koronázza, daczára annak, hogy az ellenséges erőknek *más pontokon* való lekötése elmulasztatott.

A nagyvezír később észreveszi a hibát és pótolni igyekszik — de már késő; a kedvező időpont, a kedvező alkalom elmúlt.

A török művelet a *kettős átkarolással* combinált *áttörés* igen szép lett volna ugyan ha sikerül, de ez még akkor sem tekinthető *tervszerűnek*, hanem *véletlennek*, mely a fennforgó viszonyokból önként fejlődött.

Hogy a magyarok a szentgotthárdi csatában közreműködtek volna, arról se Montecuccoli emlékiratai, se a többi források említést nem tesznek.

Hogy azonban jelen voltak, kitűnik a Theatrum Europäum csataképéből és az ahhoz adott magyarázatból; a magyar lovasság e szerint Nádasdy, Batthyány és Esterházy vezérlete alatt a döntő küzdelem alatt érkezett meg a Lafnitz folyónál s ha ott volt, bizonyára közbe is vágott, mert a magyarok még kevésbbé nézhettek közelről az ellenséget harc nélkül, mint a francziák.¹⁾

A szentgotthárdi csatának az előadottakkal vége volt, de nem a hadjáratnak.

Mert *a csatát üldözés nem követte*, az első csapást nem követte a második, harmadik stb.; Montecuccoli ez *első győzelme*

¹⁾ A csataképen (9. melléklet) a magyarok a Lafnitz mellett D. betűvel vannak jelölve. A vonatkozó magyarázat az 1206. lapon a következő: Ankomende ungarische Reutererey unter den Herren Grafen Nadasti, Budiani und Esterhasi.

egyetlen is maradt; nem volt *bevezetése* egy dicső küzdelemnek mely Magyarországot a török rabiga alól fölszabadítja, hanem csak *ideiglenes befejezése* volt egy huzavonával teljes, minden mozzanatában ingadozó hadjáratnak, melyre még további ingadozó manőverek, a szövetséges seregnak a török által ide-oda vonszolása következett, míg végre az egész hadműveletre a koronát a *vasvári béke* tette föl.

A szentgotthárdi csata után bekövetkezett hadműveletek, és a vasvári béke megkötésének körülményei katonailag nem kevésbé érdekesek, mint a mura-rábamelleki hadjárat; tárgyalásuk azonban elkülönített és önálló bűvárkodást és sokkal több teret igényel, mint amennyivel ezuttal rendelkezünk.

Nem vesszük tehát bonczolás alá Montecuccoli védekezését az iránt, hogy miért nem aknáta ki a szentgotthárdi győzelmet, nem méltatjuk az osztrák hadi történetírás azon erőlködését, hogy a vasvári békekötést katonailag indokolja.¹⁾

Az elsőre csupán megemlítjük, hogy meggyőződésünk bennünket Zrínyi Miklós véleményéhez vezet; Montecuccoli, ki a szentgotthárdi győzelem dicsőségéhez valódi érdem nélkül jutott, «elbámúlt azon, hogy olyan szerencsés volt», «nem merte magát többször szerencseltetni» és «gyönyörködni akarván győzelmében, nevét többször kockára vetni nem akarta.»²⁾

A másodikra nézve pedig úgy véljük, hogy az osztrák hadi történetírás nem tesz jó szolgálatot az 1664-ik évi hadjárat fővezérének, ha azért hogy a vasvári béke megkötésének szükségét indokolja, eltagadja a szentgotthári győzelem minden értékét.

Mert mivé lesz akkor a győző dicsősége?

RÓNAI HORVÁTH JENŐ.

¹⁾ Angeli, Der Friede von Vasvár. Mittheilungen des k. k. Kriegs-Archivs, 1877, II. 7—36. lap.

²⁾ Zrínyi Miklós, Quintus discursus; hadtud. művei 213. l.